

RUKOPISNI UDES ILIJE CRIJEVIĆA*

Irena Bratičević

UDK: 821.163.42.09Crijević, Ilija(0.032)
Izvorni znanstveni rad

Irena Bratičević
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb
irena.braticevic@ffzg.hr

Činjenica da je pjesnički dio opusa najvećega dubrovačkog humanističkog pjesnika Ilije Crijevića (1463 – 1520) tiskom izdan tek u novije vrijeme mogla bi navesti na zaključak da nije postojao osobit interes za njegov opus u prošlosti. K tomu, opstanak opsežnih Crijevićevih autografa (rukopisi Vat. lat. 1678 i Vat. lat. 2939 u Vatikanskoj knjižnici) značio je i svojevrsno filološko zabacivanje rukopisne predaje njegovih djela koja se odvijala u njegovu rodnom gradu od šesnaestog do devetnaestog stoljeća. Ta se rukopisna predaja sveobuhvatno prikazuje u ovom radu, a njezinim proučavanjem postaje vidljivo da su se Crijevićeva djela u tom razdoblju ne samo prepisivala nego da se njegov tekst u rukopisima i priređivao, kako svjedoči i kritički aparat u pojedinim rukopisima. Posebna će se pozornost posvetiti trudu Ivana Marije Matijaševića (1714 – 1791), koji je pokrenuo sustavniji kritički rad na Crijeviću, i Antuna Agića (1753 – 1830), koji je početkom devetnaestog stoljeća pripremio rukopisno izdanje Crijevićeve poezije i čiji su nam raspršeni rukopisi dragocjen vodič kroz povijest recepcije Crijevićevih tekstova u Dubrovniku i izvan njega. U radu se upućuje i na dosad nepoznato Crijevićevo autografsko pismo princu Ferdinandu Napuljskom (Beč, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 9977) te se za otprilike poznati rukopis posvećen Paolu Orsiniju (Firenca, Biblioteca Nazionale Centrale, Cl. Magl. VII, 203) ustanovljuje da je također pjesnikov autograf. U prilogu radu donosi se dosad najpotpuniji popis rukopisa s Crijevićevim djelima, na kojem se nalazi 6 autografa i 32 prijepisa te 4 izglubljena rukopisa za koja se danas zna samo prema posrednim svjedočanstvima.**

Ključne riječi: Dubrovnik, Ilija Crijević, Antun Agić, Ivan Marija Matijašević, humanizam, rukopis, autograf

---

* Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom *Hrvatska rukopisna kultura: djela, pisari, zbirke* broj IP-2019-04-8566.

** Tijekom ne uvijek sigurnog i lakog probijanja kroz rukopise i autografe Ilije Crijevića od neizmjerne mi je pomoći svojim znanjem i pronicavim sudom bio, kao i uvijek do sada, Ivan Lupić. *Gratias ago tibi.*

1.

Književne ostavštine najistaknutijih dubrovačkih humanista već od ranog doba doživjele su najrazličitije sudbine, počevši od one teologa i filozofa Ivana Stojkovića (o. 1390 – 1443), čijih preko stotinu autografnih govora, pisama i rasprava dan-danas leži neizdano, a najvažnije njegovo djelo, *Tractatus de Ecclesia*, objavljeno je tek 1983. godine.¹ Za cijelu pak sljedeću generaciju humanista, koji su rođeni u prvoj polovici petnaestoga stoljeća, oslanjamo se tek na tanka svjedočanstva suvremenika oblikovana u konvencionalnom pohvalnom tonu. Iz stihova dubrovačkoga kancelara i učitelja iz Feltrea Giovannija Lorenza Reginija može se tek s većom ili manjom sigurnošću pretpostaviti da su se pjesništvom u vrijeme njegova djelovanja u gradu bavili Vuk Bobaljević, Pasko i Nikola Rastić, Junije Gradić, Stjepan Gučetić i Frano Beneša, no Nikola Rastić (o. 1418 – 1454) jedini je autor kojemu poznajemo neki tekst.² U skupini pisaca rođenih sredinom i u drugoj polovici stoljeća zagubljena su djela Petra Menčetića i Anđela Martinušića te zasigurno veći dio opusa hvaljenog Ivana Gučetića, no situacija je ipak kudikamo povoljnija i obilnija materijalnim svjedocima. Ima djela koja su sačuvana isključivo u tiskanom obliku u ranim izdanjima: zbirka stihova Karla Pucića *Elegiarum libellus de laudibus Gnesae puellae* (Vicenza, 1499), novela Frana Lucijana Gundulića *Baptistinus* (Venecija, o. 1500), biblijski ep Jakova Bunića *De vita et gestis Christi* i njegove kraće pjesme (Rim, 1526);³ postoje, suprotno tomu, ona sačuvana samo u ranim rukopisima a još uvijek neobjavljena: *Libellus de contentione super pace Venetorum cum magno Turco* Mateja Ranjine kao i prijevod Ksenofontove *Anabaze* Miha Celija Gradića.⁴ Ima autora čija su djela rano tiskana, ali su sačuvani i njihovi autografi, kao što su Feliks Petančić i Ludovik Crijević Tuberon.⁵ S druge strane ima i onih kojima su gotovo čitavi opusi preživjeli u rukopisima, ali je do prvih izdanja došlo tek u prošlom stoljeću.

¹ Stojkovićeve spisi čuvaju se u Sveučilišnoj knjižnici u Baselu, a popisani su u Krchňák 1960: 51-91.

² Riječ je o pismu sačuvano u dva prijepisa; v. Jovanović 2014. Neki autori povodeći se za Kukuljevićem pišu da je za Nikolom Rastićem ostao rukopis pjesama pohranjen kod benediktinaca Svetog Jakova, ali Kukuljević je tu krivo razumio Sladu, koji u natuknici o Rastiću zapravo govori o rukopisu Giovannija Lorenza Reginija; Slade 2001: 50; Kukuljević 1869: XL; Ostojić 2010: 158; Vekarić 2015: 135. O Reginovu rukopisu pisao je i dio pjesama objavio Rešetar 1901, kada ga je dobio na posudbu iz Dubrovnika. Kasnije se ovom rukopisu gubi trag.

³ Za rukopise ranijega Bunićeva djela, epilija *De raptu Cerberi*, v. Jovanović 2006.

⁴ Prezentacijski primjerak Ranjinine rasprave danas je u Vatikanskoj knjižnici kao Vat. lat. 4858, a rukopis Gradićeva prijevoda Ksenofonta čuva se u Staatsbibliothek u Berlinu kao Ms. Phill. 1900.

⁵ U autografu su sačuvane Petančićeve *Historia Turcica* (Nürnberg, Stadtbibliothek, Solger 31.2) te *Genealogia Turcorum imperatorum* u svojoj kraćoj redakciji (Budimpešta,

To su dvojica najplodnijih pjesnika dubrovačkog humanizma, Ilija Crijević (1463 – 1520) i Damjan Beneša (o. 1476 – 1539).

Obojici je za života tiskano tek po nekoliko epigrama, a iza obojice preživjeli su opsežni kodeksi koji su dobrim dijelom čistopisi i koji su po svemu sudeći trebali odrediti oblik njihova autorskog opusa. Za Benešu je to neupitno, jer je svoja djela organizirao u dva autografska kodeksa i, nakon što je u jedan prepisao ep *De morte Christi* (danas rukopis ZKD 4) te u drugi kraće pjesme (danas rukopis AMB 78), u epilogu na kraju drugoga iskazao je namjeru da i ep i kraće pjesme da tiskati.⁶ Naum nije uspio ostvariti, a daljnju sudbinu njegova opusa, zametnutog sve do kraja osamnaestoga stoljeća – djela su, primjerice, bila potpuno nepoznata Saru Crijeviću – rekonstruirao je nedavno Vlado Rezar, koji je također prikazao nezaobilaznu ulogu dubrovačkog franjevca Antuna Agića (1753 – 1830) kao prvog priređivača Benešinih djela.⁷ Slijedeći uzoran Rezarov primjer, ovaj je rad prilog rekonstrukciji sudbine koju je kroz nekoliko stoljeća u Dubrovniku doživjela književna ostavština Ilije Crijevića.

2.

Gotovo svi poznati Crijevićevi pjesnički i prozni tekstovi okupljeni su u dva autografska kodeksa danas pohranjena u Vatikanskoj knjižnici (Biblioteca Apostolica Vaticana) kao Vat. lat. 1678 i Vat. lat. 2939. S obzirom na tu činjenicu, prije govora o vatikanskim kodeksima treba na jednom mjestu spomenuti i onu nekolicinu tekstova koje poznajemo iz drugih izvora, a nisu uključeni u vatikanske autografe. Tu pripada nekoliko kraćih tekstova tiskanih za Crijevićeva života: tri epigrama otisnuta u prvom izdanju djela *De natura angelica* Jurja Dragišića (Firenca, 1499), epigram u pohvalu novele *Baptistinus* Frana Lucijana Gundulića u izdanju novele (Venecija, o. 1500) te prozna poslanica Šišku Đurđeviću i dva epigrama tiskani uz Dragišićev *oratio funebris* Šiškovu ocu Juniju Đurđeviću (Venecija/Firenca?, 1499/1500?). Na pjesme koje su ostale izvan vatikanskih rukopisa upozorio je već Antun Agić, Crijevićev priređivač početkom devetnaestog stoljeća, pa je uz već navedene u svoj zbornik Crijevićevih stihova uvrstio i heksametersku pjesmu *Votum pro pontifice aegrotante*, koju je pronašao u »Zlatarićevu« rukopisu Crijevića

---

Országos Széchényi Könyvtár, Lat. 378), dok se autograf Tuberonovih *Commentarii de temporibus suis* nalazi u Veneciji (Biblioteca Nazionale Marciana, Lat. X, 155 [=3620]).

⁶ Beneša 2017: 320. U navođenju knjižnica i zbirki u kojima se čuvaju pojedini rukopisi služim se sljedećim kraticama: AMB – Arhiv Male braće, Dubrovnik; BNCF – Biblioteca Nazionale Centrale, Firenca; DAD – Državni arhiv, Dubrovnik; NSK – Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb; ÖNB – Österreichische Nationalbibliothek, Beč; ZKD – Znanstvena knjižnica, Dubrovnik.

⁷ Rezar 2006; Rezar 2017.

(o kojem će biti riječi niže), i epigram koji se nalazi uklesan na sjevernom zidu atrija palače Sponza u Dubrovniku, potpisan inicijalima Æ. L. C. P. L. (Aelius Lampridius Cervinus poeta laureatus). U rukopisnoj zbirci stihova hvarškoga humanista Pavla Paladinića sačuvao se i epigram koji mu je Crijević poslao slaveći njegov pjesnički dar.⁸ U vatikanske kodekse nije uvrštena elegija Izabeli d'Este od Mantove i kratka prozna poslanica kojom je Crijević popratio elegiju, no i elegija i poslanica preživjele su u originalnom rukopisu koji je pjesnik poslao Izabeli na dar, danas pohranjenom u Mantovi, Biblioteca Comunale, Ms. 77 (A. III. 13). S druge strane, u Vat. lat. 1678 jest uključena duga heksameterska pjesma posvećena kondotijeru Paolu Orsiniju, ali nije i prozna posveta pred tom pjesmom, koja je sačuvana u poklon-primjerku danas u Firenci, Biblioteca Nazionale Centrale, Fondo Magliabechiano Cl. VII, 203. Popisu na koncu treba pribrojiti i jedan dosad nepoznat tekst, kratko prozno pismo kojim je Crijević popratio elegiju Ferdinandu, budućem kralju Napulja (od 1495. do 1496). Sama elegija nalazi se i u rukopisu Vat. lat. 1678, ali posebno je zanimljivo da je očuvana kao dio stvarnog Crijevićeva pisma, koje je kasnije uključeno u veći zbornik Johanna Sambucusa, danas u Beču, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 9977.

Glavninu Crijevićeva opusa sadrže, međutim, spomenuti vatikanski kodeksi, a glavninu njegove poezije prvi od njih, Vat. lat. 1678. U njemu je ispisano ukupno nešto više od 8200 stihova, odnosno 201 pjesma – elegije, epigrama, heksameterske pjesme, himne, ode i epiliji, sa samo jednim kratkim proznim tekstom, predgovorom jednoj elegiji. Tekstovi su podijeljeni u četiri knjige i, kako je detaljnije opisao Novaković u svojem izdanju ovoga rukopisa, osim što četvrta knjiga dužinom znatno odudara od prethodnih triju, pjesme nisu poredane ni po kakvu tematskom, žanrovskom ili kronološkom ključu.⁹ Na sličan su način raspoređeni tekstovi i u drugome vatikanskom kodeksu, Vat. lat. 2939: pjesme i prozni tekstovi izmiješani su, rijetko naslovljeni, poredani mimo svojega kronološkog slijeda. Ondje se nalazi još oko 3000 stihova te tridesetak kraćih ili dužih proznih sastavaka, odnosno govora, pisama i školskih predavanja.

Osim problema unutarnje organizacije, uz vatikanske je kodekse vezano još nekoliko intrigantnih pitanja kojih su se doticali dosadašnji istraživači Crijevićeva opusa. Ta se pitanja odnose na dataciju ovih kodeksa, na vrijeme kada su odneseni iz Dubrovnika i pohranjeni u Vatikanskoj knjižnici i na njihovu namjenu, te na identifikaciju ruke koja ih je pisala. U ovom je posljednjem pitanju prevagnulo uvjerenje da su oba rukopisa Crijevićevi autografi, koje je prvi iznio Zabughin i uskoro podržao Sola.¹⁰ Unatoč Praginu neslaganju s tom tezom, potvrdio ju je i

⁸ Graciotti 2005: 178. Riječ je o rukopisu *Pauli Paladini Pharii apud Tarentum habita oratio [Dityrambi et epigrammata]*, València, Universitat de València, Biblioteca Històrica, Ms. 132.

⁹ Novaković 2004: 18.

¹⁰ Zabughin 1919: 104; Sola 1934: 526.

Škunca, autor dosad jedine monografije posvećene Crijeviću, a nakon prvotnih sumnji uz tezu pristaju i Nevenić Grabovac i Novaković. Praga je u radu kojim je upozorio na rukopisni *Lexicon* – u čijem naslovu doista stoji da je djelo »Aelii Lampridii Cervini Epidaurii poete laureati« – tvrdio kako taj rukopis mora biti autograf jer je nastao rano, kada si mladi Crijević još nije mogao priuštiti pisara, te kako prema tome, zbog krupnih razlika između njegova duktusa i onoga u vatikanskima kodeksima, vatikanski ne mogu biti autografi.¹¹ Unatoč tome, i premda je isprva i sama sumnjala u tezu da su rukopisi u Vatikanu autografi, Darinka Nevenić Grabovac priklonila joj se, kako opisuje, nakon što joj je Miroslav Pantić ustupio kopije Crijevićeva pisma Marinu Buniću koje se čuva u Državnom arhivu u Dubrovniku (danas br. 281 u fondu Litterae privatae, Miscellanea saec. XVI).¹² Škunca nije poznao Crijevićevo pismo Buniću, ali je poznao spomenuti mantovanski kodeks, u kojem u poslanici Izabeli d'Este pjesnik izričito kaže da je posvećenu joj elegiju prepisao sam (»raptim haec ex archetypo exscripti«). Usporedbom s mantovanskim kodeksom Škunca je zaključio da su oba vatikanska pisana Crijevićevom rukom. Napoljetku, Novaković je prvotno zbog grafijskih omaški u Vat. lat. 1678 pozivao na oprez u atribuciji rukopisa, ali s vremenom je potpuno pristao uz mišljenja prethodnika, ističući odsudnu ulogu pisma Marinu Buniću u poznavanju Crijevićeva duktusa, kao i važnost postignute visoke suglasnosti o tome da su Vat. lat. 1678 i Vat. lat. 2939 Crijevićevi autografi.¹³

Danas, prema mišljenju koje dijelim s Ivanom Lupićem, uz spomenuta četiri možemo sa sigurnošću govoriti o još dva Crijevićeva autografa. Jedan je pergamentni kodeks s Crijevićevom posvetnom poslanicom i dužom pjesmom Paolu Orsiniju (BNCF Magl. Cl. VII, 203), koji je bez sumnje izveden kao autorov poklon adresatu.¹⁴ Drugi je dosad nepoznato pismo napuljskom princu Ferdinandu, sačuvano u izvornom obliku i uvezano u složeni kodeks koji je sastavio Johannes Sambucus (ÖNB Cod. 9977, ff. 84-87). Riječ je o zbirci prijepisa i, češće, autografa raznih autora, poput Gabrielea Altilija, inače Ferdinandova učitelja, Jacopa Sannazara, Petera Loticha Mlađeg, Jana Panonija, samog Sambucusa i drugih. Crijevićevo je pismo činila jedna dvolisnica. Na prednjoj stranici prvoga lista nalazi se obraćanje princu u prozi (10 redaka) i 14 početnih stihova elegije (**Slika 1**), a na stražnjoj preostalih 20 stihova i pozdrav »Vale fauste ac feliciter Militiae decus«. Na drugome je listu ispisana samo adresa na poledini: »*Illustrissimo Fer-*

¹¹ Praga 1935: 271-272. S druge strane, upravo na temelju uvjerenja da vatikanski rukopisi jesu autografi, danas se dovodi u pitanje atribucija *Leksikona*; Novaković 2000: 137.

¹² Tekst i faksimil pisma objavljeni su u Bratičević 2012.

¹³ Nevenić Grabovac 1970: 249; Škunca 1971: 7; Novaković 1995: 15, bilj. 6; Novaković 2004: 12. Slike Crijevićevih rukopisa u Vatikanskoj knjižnici dostupne su na mrežnim stranicama knjižnice preko poveznica https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.1678 i https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.2939

¹⁴ Ovaj je kodeks poznao Škunca, ali se nije izjasnio o pisaru; Škunca 1971: 8, 144.

dinando principi / Campano Regio Nepoti / Inuictissimi Ducis Ca/ labryæ Filio Salutem Dicit / Teathe«, a u donjem se dijelu vide ostaci voštanog pečata. Papir je nažalost oštećen i tekst se ne može pročitati u cijelosti.¹⁵ Datacija također nije vidljiva, no pjesmu se prema vremenu kad je Ferdinand boravio u Chietiju smješta u 1485, pa pripada ranoj Crijevićevoj fazi.¹⁶ Sačuvani su nam, prema tome, Crijevićevi autografi iz različitih razdoblja njegova života. Svi oni za znanost o rukopisnoj kulturi predstavljaju iznimno vrijednu građu koja zaslužuje zasebno i pažljivo proučavanje, koje će uzeti u obzir sve varijacije, slojevitosti i mijene njegova poteza ovisne o dobi, o brzini pisanja, vrsti teksta i vrsti i namjeni dokumenta. Moguće je također da će biti pronađeni novi Crijevićevi rukopisi, ne samo autografi nego i njegovi prijepisi humanističkih suvremenika ili antičkih autora. Zasad na temelju sličnosti rukopisa s rukopisom kojim je pisan kodeks Vat. lat. 2939, posebno u svojem početnom dijelu, smatram da bi upravo Crijević mogao biti pisar kodeksa s najranijom sačuvanom latinskom verzijom Ksenofontove *Anabaze*, čiji je prevoditelj Dubrovčanin Miho Celije Gradić (u. 1527), a danas se čuva u Staatsbibliothek u Berlinu (Ms. Phill. 1900).¹⁷

Manje je poznato da je prva osoba koja se bavila problemom Crijevićevih autografa bio upravo Antun Agić, koji je koncem osamnaestog i početkom devetnaestog stoljeća sa zavidnom temeljitošću i sustavnošću proučavao, prepisivao i priređivao Crijevićev opus. Ograničen mogućnostima istraživanja svojega doba, Agić osim vatikanskih nije poznao druge Crijevićeve rukopise iz petnaestog i šesnaestog stoljeća te je došao do zaključka da vatikanski rukopis Vat. lat. 2939 nije autograf, nego da je pisan »vrlo sličnim, ali ipak drukčijim rukopisom« no Vat. lat. 1678. Agićevu tvrdnju prvi je objavio Kalist Tadin kada je dao tiskati Crijevićev epilij *De Epidaurō*, no i taj i ostale Agićeve zaključke o vatikanskim rukopisima ili Crijevićevu životu i djelima Tadin je iznio kao vlastite zaboravljajući spomenuti njihova pravog autora.¹⁸ Na to je upozorio Petar Kolendić, koji je pritom uputio na izvorni tekst, Agićevo pismo iz 1815. godine sačuvano u ostavštini Luke

¹⁵ Opis rukopisa ÖNB Cod. 9977 u: *Tabulae codicum* 1873: 117-123.

¹⁶ Škunca 1971: 88-89.

¹⁷ Više o Celiju i rukopisu: Rezar 2016, gdje se može vidjeti i faksimil početne stranice prijepisa. Kolendić je upozorio na arhivski podatak o Crijevićevu sklapanju ugovora s poznatim kaligraфом Feliksom Petančićem, koji mu je 1493. godine trebao izraditi raskošan prijepis čak sedam stotina pjesama – kudikamo više nego što ih danas poznajemo. Ugovor je sklopljen 19. ožujka, a raskinut 31. ožujka na Crijevićev zahtjev kada je Petančić izabran za poslanika te je morao naglo napustiti grad. Kolendić 1959: 12, bilj. 90. Zbog ove vijesti o Crijevićevu pokušaju da angažira Petančića kao pisara usporedila sam Crijevićeve rukopise s Petančićevim autografima (navedenima u bilj. 5). Razlike između rukopisa su znatne, jer Petančić koristi knjižnu humanistiku i oblici slova su mu vidljivo zaobljeniji i puno rjeđe povezani nego u Crijevićevoj humanističkoj kurzivi, te zaključujem da Petančićeve ruke u Crijevićevim kodeksima nema.

¹⁸ Tadin 1905: 265-278.

Pavlovića.¹⁹ Taj tekst, naslovljen *Notizie sopra la vita e le opere di Elio Lampridio Cervino patrizio Raguseo stese dal p. Antonio Aghich min. osservante ad istanza del Sig.^l N. N.* pokazuje kako je jedan učenjak s početka devetnaestog stoljeća pristupio, između ostaloga, pitanjima o rukopisu u vatikanskim kodeksima, o vremenu njihova nastanka, načinima na koje su organizirani te vremenu i načinu na koji su završili u Rimu.

Pismo potječe iz one faze Agićeva rada na Crijevićevoj ostavštini koja se događa nakon njegova prvog boravka u Rimu (1807 – 1808), gdje se ne samo bavio Crijevićevim djelima nego je i prikupio opsežnu građu o kulturnom okruženju unutar kojega je Crijević stasao kao pjesnik, prvenstveno o djelovanju Kvirinalske akademije Pomponija Leta. Iako nije poznao druge dokumente pisane Crijevićevom rukom, Agić je sa sigurnošću tvrdio da je Vat. lat. 1678 autograf, za što su mu argument bile naknadne marginalne dopune, osobito one opsežnije, unesene istom rukom (»Dei parti de' suoi talenti esistono nella Biblioteca Vaticana due Codici. Uno è segnato col numero 1678, e contiene sole poesie. Che questo sia stato scritto col proprio pugno dell' autore, io argomento da due addizioni marginali fatte molti anni dopo, con inchiostro diverso, ma senz' alcun dubbio con mano medesima«). Vjerovao je da ga je Crijević započeo pisati 1493. u namjeri da ga da tiskati s posvetom ugarskom kralju Vladislavu II., zbog čega je ključne tekstove smjestio u prvu knjigu; no primjećuje da je kasnije unosio tekstove bez ikakva tematskog i kronološkog kriterija.

Za Vat. lat. 2939 pak Agić je držao da je prijepis, za što je kao argument naveo pogreške koje je u njemu pronašao, ali se također pozvao i na sud dvojice autoriteta, Gaetana Marinija, tada prvog kustosa, i Angela Battaglinija, tada drugog kustosa Vatikanske biblioteke: »Il secondo di questi codici, che porta il numero di 2939. è scritto con carattere molto simile a quello di Elio, ma tuttavia diverso, come del 1807. mi hanno assicurato Monsign.^l Gaetano Marini, e il Sig.^l Canonico Battaglini, degnissimi custodi di quella gran Biblioteca, e giudici infallibili di sì fatte materie; e come si può ancora dedurre da molti errori, che per entro vi si legono« (»Drugi od ovih kodeksa, koji nosi broj 2939, pisan je rukopisom vrlo sličnim Crijevićevom, ali ipak različitim, kako su me 1807. uvjerali monsinjor Gaetano Marini i gospodin kanonik Battaglini, predostojni kustosi ove velike

---

¹⁹ Kolendić 1906, bez paginacije: »[...] a otuda do posljednje strane rasprave [...] prepustio je riječ fra Antunu Agiću, biva uvrstio je uz gotovo neprimjetne preinake drugu polovinu jednoga pisma toga Malobraćanina iz g. 1815 [...] te bi bilo i veće [n]o podesno, da nam ga O. Tadin u obećanoj opsežnoj studiji o Crijeviću ponovo, ali cjelovito, iznese«. Tadin je i u spomenutom članku u *Rivista dalmatica* te potom u časopisu *Srd* najavio mogućnost da tiska izdanje Crijevićevih djela budući da je u franjevačkoj biblioteci pronašao rukopise s djelima i sakupio drugu građu vezanu uz Crijevića (možda Agićevu?), pod uvjetom »ako bi se prijavio dostatan broj predbrojnika, a da se štamparski troškovi isplate«; Tadin 1907. Do tog izdanja nikada nije došlo.

biblioteke i nepogrešivi suci u takvim stvarima, i kako se također može zaključiti iz mnogih pogrešaka koje se u njemu nalaze«). Kako je i tu naišao na kronološki izmiješan materijal, pretpostavio je da je nepoznati prepisivač unosio tekstove kako su mu dolazili pod ruku nakon autorove smrti.²⁰ Na isti se problem osvrnuo i u jednom kasnijem pismu iz 1823, u kojem pretpostavlja da je prepisivač na papirima s ranim nacrtima Crijevićevih sastavaka zatekao brojne ispravke: »Il secondo codice degli opuscoli Eliani esistente nella Biblioteca Vaticana sotto il num. 2939. di certo deve essere stato unito insieme da varie carte e quinternetti, che dopo la morte di Elio si sono trovati volanti e confusi; e forse (perchè alcuni di questi erano i primi abbozzi dell' autore, e perciò pieni di cancellature e di richiamate) sono stati messi in pulito da altra mano molto simile, ma pure diversa da quella dal mio Poeta« (»Drugi kodeks s Crijevićevim djelima, koji se nalazi u Vatikanskoj knjižnici pod brojem 2939, zasigurno mora da je bio složen spajanjem različitih papira i sveščića koji su pronađeni kao neuvezani i izmiješani papiri nakon Crijevićeve smrti i možda su [jer neki od njih bijahu prve autorove skice, stoga pune križanja i ispravaka] preneseni učisto od druge ruke, vrlo slične, ali ipak različite od one mojega pjesnika«).²¹

Drugi vatikanski kodeks, Vat. lat. 2939, Agića je zbunio na dva načina. Prvo, izostala je posvemašnja podudarnost u duktusu između tog i kodeksa Vat. lat. 1678, za koji je Agić bio siguran da je autograf. Doista, u prvome dijelu rukopisa Vat. lat. 2939 minuskulna su slova uspravna za razliku od uvijek nagnutih u prvome kodeksu, pravilnija su i ujednačenija, češće i ukrašena produženim potezom, a vrlo dugi uzlaznici i silaznici kod slova kao što su *f*, dugo *s*, *l*, *d*, *b*, *q* i *j* čine gornji i donji pojas znatno širim od središnjega. Već negdje oko 30. lista Crijević počinje pisati brže, rukopis mu dobiva nagib udesno, a gubi ukrase, te se dalje prema kraju kodeksa postupno mijenja i sve više nalikuje onom u Vat. lat. 1678. Taj početni nesklad vjerojatno je zaveo ne samo Agića nego i vatikanske paleografe kojima se obratio za pomoć, koji možda nisu pažljivo proučavali kodeks od prve do zadnje stranice. Drugi pomalo neočekivani element koji je za Agića bio dokaz da u Vat. lat. 2939 nije riječ o autografu – unatoč tomu što mu se ruka činila vrlo sličnom Crijevićevoj – bile su brojne i katkad teško objašnjive pogreške u tekstu. Omaški je, naime, bilo i u Vat. lat. 1678, ali su iznimno rijetke i nemaju veliku težinu (poput *increbescere* za *increbrescere*, *peccase* za *peccasse*, *longae* za *longe* i sl.). No u drugome vatikanskom kodeksu puno su učestalije, a neke od njih stvaraju dojam kao da je Crijević dok je pisao drijemao, za što će, kako će se ubrzo vidjeti, biti optuženi i neki njegovi kasniji prepisivači: *fiomantes* za *fumantes*, *lymtha* za

²⁰ Agićevo pismo nalazi se u Državnom arhivu u Dubrovniku, Osobni fond Luke Pavlovića, sv. 50, 243r-252v, citati s f. 250r-v. Nije u prijepisu, kako je zabilježio Kolenđić, već u originalu, pisano Agićevom rukom, uvezano među Pavlovićeve prijepise drugih pisama i još neke originalne dokumente. Nije vidljivo komu je bilo upućeno.

²¹ Pismo nepoznatomu, pisano na Zakintu 1823, DAD, Memoriae 113, f. 2r.

lympha, astrogiae za astrologiae, parmanet za permanet, quorum virtutum za quarum virtutum, decet Adam, decet Solomon za docet Adam, docet Solomon, liberalitatem inauditatem za liberalitatem inauditam. Riječ je svakako o primjerima koji otvaraju pitanja zanimljiva za proučavanje autografa i koja zaslužuju da ih se raspravi odvojeno, imajući na umu da je i autor kada prepisuje svoje tekstove (a Vat. lat. 2939, kao i Vat. lat. 1678, jest prijepis »učisto«, a ne radna verzija) samo prepisivač i da može raditi lapsuse kakve rade drugi prepisivači, najčešće iz puke dekoncentriranosti.

Naposljetku vrijedi pokloniti pažnju Agićevoj pretpostavci iz pisma nepoznatomu iz 1815. godine prema kojoj je humanist Jakov Bunić (1469 – 1534), autor latinskog epilija *De raptu Cerberi* i epa *De vita et gestis Christi*, bio ona osoba koja je dala sastaviti današnji Vat. lat. 2939 te oba kodeksa odnijela u Rim s namjerom da ih ondje da tiskati – kada se (1525) otputio štampati i svoja *opera omnia*: »Credo ancora di non errare affermando, che questo secondo sia stato compilato per ordine e a spese di Giacomo Bona genero postumo di Elio; e che per opera del medesimo ambi i detti codici abbiano avuto l' onore di essere riposti nella Biblioteca Vaticana in occasione, che questi n' è portato in Roma per offrire a Clemente VII le sue sacre poesie, ivi stampate« (»Vjerujem također da ne griješim kada kažem da je ovaj drugi rukopis bio sastavljen po narudžbi i o trošku Jakova Bunića, Crijevićeva postumnog zeta, te da su njegovim trudom oba spomenuta kodeksa imala čast biti pohranjena u Vatikanskoj knjižnici; Bunić ih je odnio u Rim kada je nosio na poklon Klementu VII. svoje nabožne stihove, ondje tiskane«).²² Agića je na tu tezu navelo uvjerenje da je Jakov Bunić bio muž Crijevićeve mlađe kćeri Marije, zbog čega ga u citiranom odlomku naziva »Ilijinim postumnim zetom«. Marija je, naime, u trenutku Crijevićeve smrti bila neudana, no danas se zna da se i nije udala, već je ušla u samostan svete Klare. Žena Jakova Bunića doista se zvala Marija Crijević, što je Agiću bilo poznato, no bila je kći Nikolina Crijevića, a vjenčali su se mnogo prije Ilijine smrti, 1496. godine.²³

Zasad nisu poznati arhivski podaci koji bi mogli rasvijetliti okolnosti pod kojima su kodeksi odneseni iz Dubrovnika, a jednako se tako ne zna kada su i kako završili u Vatikanskoj knjižnici. Pretpostavka Račkoga da su ondje pohranjeni zajedno s ostavštinom Stjepana Gradića odbačena je zbog njihove niske signature koja kazuje da su dijelom fonda postali još tijekom šesnaestog stoljeća.²⁴ Körbler je najvjerojatnijim smatrao da su pripali knjižnici kao dio ostavštine pape Pavla III., Alessandra Farnesea (1468 – 1549), Crijevićeva prijatelja iz mladih dana kojemu ih je, kako je Körbler mislio, sam pjesnik poklonio još kao kardinalu.

²² Agićevo pismo u DAD, Osobni fond Luke Pavlovića, sv. 50, f. 250v.

²³ Vekarić 2013: 132.

²⁴ Novaković 2004: 17. U katalogu Vatikanske knjižnice u kojem je opisan Vat. lat. 1678 ne kaže se ništa o provenijenciji rukopisa; Nogara 1912: 164–172. Adekvatan kataloški opis za kodekse Vat. lat. 2193–9733 biblioteka još ne posjeduje.

Pretraživanje dostupnih inventara latinskih rukopisa u vatikanskoj zbirci sužava razdoblje njihove akvizicije na drugu polovicu šesnaestoga stoljeća, s obzirom na to da se ne pojavljuju u generalnom inventaru koji je 1550. izradio *scriptor latinus* Ferdinando Ruano (Vat. lat. 3967 – 3969) ili u popisima koji su prethodili Ruanovu.²⁵ Prvi Crijevićev rukopis, Vat. lat. 1678, evidentiran je u inventaru izrađenu najvjerojatnije između 1565. i 1580. godine, tijekom katalogizatorskog rada braće Federica i Marina Ranaldija, koji je vezan uz enormno povećanje, a zatim i reorganizaciju fonda, što je dovelo do preseljenja knjižnice u novu zgradu. U navedenom inventaru, danas rukopisu Vat. lat. 8185/II, kodeks Vat. lat. 1678 zaveden je među rukopisima antičkih i suvremenih pjesnika kao »Aelii Lampridij carmina ex papyro in nigr^o« (353r).²⁶ Pojavljuje se ponovno u Vat. lat. 7131 u klasifikaciji vatikanskih rukopisa koju je proveo Domenico Ranaldi između 1591. i 1595. godine, kao »Aelij Lampridij poemata libri sex ex papyro in nigro« (219r).²⁷ U sljedećoj etapi Ranaldijeva rada kodeksi su dobili brojeve koji su i danas u upotrebi i mjesto na kojem se i danas nalaze. U narednim su ih stoljećima konzultirali pojedini rijetki istraživači Crijevićeve ostavštine, poput Ivana Marije Matijaševića, koji je na zadnjem listu prijepisa jednoga Crijevićeva govora (danas AMB 753) zabilježio: »In Bibliotheca Vaticana. Aelii Lampridii Cervarii Poetae Laureati Poematum Libri 6. et varia fragmenta Num. 1678. Opera multa et diversa Num. 2939«. Upravo je Matijašević, kako će se pokazati u nastavku, nakon svog povratka iz Rima 1751. interes za Crijevićevu ostavštinu potaknuo u Dubrovniku.

3.

Prvi pisani tragovi koji govore u kojoj se mjeri i u kojem obliku poznavalo Crijevićev opus u Dubrovniku počinju se pojavljivati tek dva stoljeća nakon pjesnikove smrti. Ignjat Đurđević u pismu Radu Miličiću (1707), koje je poznato

²⁵ Osim u Ruanovu, rukopisi se ne nalaze ni u sljedećim inventarima ili evidencijama posudbi i akvizicija: Vat. lat. 3949 iz 1484-1521; Vat. lat. 3950 iz 1518-1521; Vat. lat. 3951 iz 1533; Vat. lat. 3963 i 3965, oba iz 1548-1555.

²⁶ Za dataciju inventara u Vat. lat. 8185/II, koji uključuje prinove pristigle nakon što je Ruano izradio svoj inventar 1550. godine, v. Petitmengin 1963: 574-575.

²⁷ Za dataciju ovoga inventara v. Petitmengin 1963: 588. Element opisa »in nigro« znači da je rukopis originalno bio uvezan u drvene korice presvučene crnom kožom; Di Sante 2010: 313. Vrijeme prevezivanja Crijevićevih kodeksa u današnje korice sa smeđom kožom može se odrediti na temelju dva grba utisnuta na hrptu jer se na gornji dio hrpta utiskivao grb aktualnog pape, a na donji dio grb aktualnoga kardinala bibliotekara; Manfredi 1996: 7. Vat. lat. 1678 ima grbove Pija IX. i kardinala Luigija Lambruschinija, što znači da je bio prevezan između 1846. i 1853, u periodu kada su obojica bila na dužnosti. Vat. lat. 2939 prema grbovima Pija VI. i kardinala Francesca Saverija de Zelade prevezan je ranije, između 1779. i 1799. godine.

samo iz ekscerpata Sara Crijevića, spomenuo je veliki rukopisni svezak u kojem se čuva Crijevićeva poezija («un grosso volume d' elegantissimi poemi latini, che vive tuttavia manoscritto»). U zbirci životopisa *Vitae et carmina nonnullorum illustrium civium Rhacusinorum*, nastaloj između 1707. i 1716, Đurđević citira niz Crijevićevih stihova iz kojih je crpio podatke za Crijevićevu biografiju. Gotovo sve te citate preuzeo je od njega Saro Crijević za natuknicu o Iliji Crijeviću u djelu *Bibliotheca Ragusina* tridesetak godina poslije, no očito je imao širi uvid u građu te je nastojao i nabrojiti poznate rukopise Crijevićevih djela. On je donio navode i iz stihova koje nije mogao naći u Đurđevićevim *Životima*, a poznavao je i citirao i Crijevićev nadgrobni govor Martolu Džamanjicu iz prijepisa što ga je iz kodeksa Vat. lat. 2939 godine 1682. izradio Tommaso de' Giuli (de Iulius) na zahtjev Stjepana Gradića, koji je taj prijepis ovjerio pečatom i potpisom i poslao u Dubrovnik.²⁸ Za veliku rukopisnu zbirku koja sadrži Crijevićeve elegije, epigrame, ode, heksametre i himne posvjedočio je – ako to nije samo ovlaš zaključio – da postoji u više primjeraka u dubrovačkim privatnim knjižnicama («in privatis bibliothecis Ragusii reperitur»), a o Vat. lat. 2939 znao je iz Gradićeve bilješke tek da sadrži govore i druga Crijevićeva djela; tko ga je, kada i zašto odnio u Rim, i sam se pitao. I Sladina formulacija iz 1767, »Quae elucubravit, non exiguo comprehenduntur codice Biblioth. Vatic. num. 2939, ne codices enumerem Ragusinos«, sugerira da su Dubrovčani doista neko vrijeme znali za Vat. lat. 2939, ali ne i za Vat. lat. 1678.²⁹ Appendiniju su početkom devetnaestog stoljeća, kada je pisao *Notizie*, bili poznati još Crijevićevi govori Jurju Krusiću i Rinaldu Grazianiju u rukopisu, dok se za sve ostale podatke u potpunosti oslonio na *Biblioteku* Sara Crijevića.³⁰

Međutim, postojao je barem jedan Sladin i Crijevićev suvremenik čiji sveobuhvatni interesi za svjetovnu, crkvenu i kulturnu prošlost Dubrovnika nisu zaobišli ni ovjenčanog pjesnika. Bio je to Ivan Marija Matijašević (1714 – 1791), koji je o tome ostavio iznimno vrijedne dokaze. U svojem Zibaldoneu ostavio nam je prijepis dvaju Crijevićevih pisama Marinu Buniću za koja nisu sačuvani drugi svjedoci.³¹ Iznio je zanimljivu pretpostavku da je Crijević sudjelovao u izdavanju jedne inkunabule, Dragišićeva govora *Oratio funebris habita pro magnifico et generoso Iunio Georgio patritio Ragusino*. U tom je izdanju Crijević autor

---

²⁸ Crijević 1975: 21, gdje stoji pogrešno prezime »Tuliis«. Danas postoji nekoliko kasnijih prijepisa ovoga govora, koji redovito citiraju i bilješke Tommasa de' Giulija i Stjepana Gradića, ali izvorni prijepis vatikanskoga skriptora još nije pronađen. Gradić je 1661. postao drugi kustos Vatikanske biblioteke, a u godinama 1682. i 1683. do smrti obavljao je dužnost prvoga kustosa. Njegovom je rukom na jednom od početnih listova Crijevićeva kodeksa Vat. lat. 2939 ispisan popis ondje uključenih tekstova.

²⁹ Slade 2001: 1. Tako i Kukuljević 1869: XXXIX.

³⁰ Appendini 1803: 128-129.

³¹ Objavljena su u Bratičević 2012.

posvetne poslanice Šišku Đurđeviću i dvaju epigrama pred Dragišićevim tekstom, ali Matijašević kaže i da je knjiga izašla »colle stampe da Elio Cervino«, kojega potom naziva »editore«.³² Također, poznao je Crijevićevu oporuku i pretraživao biografske podatke o Crijeviću u arhivskim knjigama i talijanskoj literaturi, znao je da se govor Grazianiju nalazi u Vat. lat. 2939, a kada je u svojem Zibaldoneu donio prijepis nekoliko Crijevićevih pjesama, zabilježio je da se za pjesnika zanimao za vrijeme svojega boravka u Rimu: »Quorum [sc. carminum] duos codices vidi, alterum in Biblioth. Vaticana inter Latinos num.º 1678, alterum Ragusii in Bibliotheca nobilium de Bona Vucichjevich« (»Od tih sam [pjesama] vidio dva kodeksa, jedan u Vatikanskoj biblioteci među latinskim rukopisima pod brojem 1678, drugi u Dubrovniku u biblioteci vlasteoske obitelji Bunić Vučić«).³³ Upravo se u Matijaševićevu pristupu ovom dubrovačkom rukopisu iz obitelji Bunić Vučić sastoji njegov najveći prinos proučavanju Crijevićeva rukopisnog udesa.

U fondu *Memoriae* Državnog arhiva u Dubrovniku pod brojem 91.1 sačuvan je dosad nezamijećen Matijaševićev rukopis s natpisom *Excerpta ex carminibus Aelii Lampridii Cervini Poetae Laureati Ragusini*. Da ga je pisao Matijašević ne može biti sumnje, jer je od njega preživjelo mnoštvo rukopisnog materijala, a rukopis mu je tijekom godina vrlo stabilan i prepoznatljiv. Rukopis *Memoriae* 91.1 neuvezani je sveščić od 22 gusto ispisana lista, na kojima je Matijašević donio najčešće po nekoliko početnih i završnih stihova svake pjesme iz svojega predloška, dodavši im ukupan broj stihova u pjesmi i eventualno njezin naslov (**Slika 2**). O predlošku je pri dnu naslovnice naveo sljedeću bilješku: »Codex manu exaratus aetate ipsius poetae servatur in Bibliotheca Seraphini Bona Joannis filii Ragusii« (»Kodeks pisan u doba samog pjesnika čuva se u biblioteci Sara Ivanova Bunića u Dubrovniku«). Razlog zbog kojega je napravio samo ekscerpte umjesto da se odmah pobrinuo za potpun prijepis kodeksa možda se može objasniti datacijom u nastavku naslova, »An. MDCCLV: V Kal: Mart.«, iz koje bi se dalo iščitati da je kodeks iz biblioteke Bunić mogao posuditi samo na jedan dan ili da mu je on dan na uvid u samoj biblioteci na kraće vrijeme. Biblioteka obitelji Bunić bila je jedna od najbogatijih privatnih zbirki u starom Dubrovniku, no unatoč tome danas se o njoj malo zna. U Matijaševićovo vrijeme nalazila se u vlasništvu Sara Ivanova Bunića Vučića (1712 – 1771), praunuka pjesnika Ivana Bunića Vučića i unuka pjesnika Sara Bunića Vučića. Pjesnik Saro Bunić (o. 1632 – 1712) prema pisanju Sara Crijevića već je od predaka naslijedio veliku knjižnicu i dodatno ju obogatio znatnim brojem knjiga iz svakovrsnog područja, a oporukom je odredio plaću za dvojicu svećenika koji će o njoj skrbiti nakon njegove smrti.³⁴ Povod

³² AMB 435, Ivan Marija Matijašević, Zibaldone, sv. 3, str. 621. Podatak je preuzeo Slade 2001: 108.

³³ AMB 435, Ivan Marija Matijašević, Zibaldone, sv. 3, str. 34. Uz kraće prekide, Matijašević je u Rimu boravio od 1728. do 1751. godine.

³⁴ Crijević 1977: 83. Podatak iz oporuke u Kolumbić 1989.

takvoj testamentarnoj želji lako je mogao biti u krađi u knjižnici prilikom koje je – ponovno prema kazivanju Sara Crijevića – otuđen Tuberonov autograf djela *Commentarii de temporibus suis*, kasnije prodan Apostolu Zenu u Veneciji.³⁵ Kao i Tuberonov, iz biblioteke Bunić nestao je i Crijevićev kodeks. Danas nam je poznat isključivo po rukopisu s Matijaševićevim ekscerptima i Matijaševićevoj procjeni da je potjecao iz vremena samoga pjesnika. Ako je Matijašević bio u pravu, njegov predložak iz biblioteke Bunić bio je po dataciji sasvim blizak Crijevićevim autografima.

Usto, bio je gotovo identičan rukopisu Vat. lat. 1678 po sadržaju. U njemu, sudeći prema Matijaševićevim izvacima, nije bilo stihova kojih nema u prvom vatikanskom kodeksu. Matijašević je pažljivo zabilježio sve pjesme i njihov broj stihova, jedino je arbitrarno postupao u izboru teksta koji će preuzeti: iz nekih je pjesama prepisao tek nekoliko početnih riječi, a iz nekih desetine stihova ili ih je čak zabilježio u cijelosti. Kod njega su pjesme numerirane, a s obzirom na to da numeracija ne postoji u Vat. lat. 1678 (gdje je vidljiva samo podjela na četiri knjige) i s obzirom na način kako ju je pisao – na marginama i interlinearno – čini se da ju nije imao ni njegov predložak, već da ju je on uveo. Tu je numeraciju kasnije preuzeo Agić, koji je na ovom kodeksu ostavio nekoliko bilježaka. Tako je primijetio i upisao na listove 8v-9r da je Matijaševićev predložak bio krnj i da su mu nedostajali upravo listovi na kojima se, prema Vat. lat. 1678, nalazio kraj treće i početak četvrte knjige, zbog čega u Matijaševićevoj podjeli prva knjiga ima 30, druga 10, a treća 155 pjesama. Kako je u Vat. lat. 1678 očito da je Crijević u jednom trenutku tijekom četvrte knjige odustao od daljnjeg oblikovanja knjiga (kod njega prva knjiga ima 32 pjesme, druga 11, treća 29 – svaka približno 1000 stihova, a četvrta 129 pjesama – s oko 5000 stihova), Agić je četvrtu knjigu razdjelio na nove tri, a njegovu podjelu na sedam knjiga preuzeo je i Novaković u svojem izdanju.

Usporedba teksta preživjeloga u Matijaševićevu rukopisu pokazuje da nije bilo ni varijantnih lekcija u odnosu na Crijevićev autograf. Stoga Bunićev kodeks Crijevića ne bi, da je preživio, bio relevantan svjedok u predaji teksta, ali je njegovo bivanje u Dubrovniku ipak važan svjedok ondašnje književne kulture: govori o vjernom prijepisu Crijevićeva autografa koji je ostao u Dubrovniku kad je autograf poslan u Rim, o čuvanju – pomalo ljubomornom – toga prijepisa u privatnoj knjižnici te konačno o interesu i trudu jednoga prezasluznog pojedinca

---

³⁵ Rezar 2001: XIII-XIV. O mjestu Tuberonova autografa danas v. bilj. 5. O bogatstvu biblioteke Bunić, sa spomenom jednoga primjerka dubrovačkog statuta, govori i Bandur 1711: 44 (zasebna paginacija). Đuro Matijašević u pismu poslanom iz Rima 7. kolovoza 1728. upućuje Iva Aletina da se u biblioteci Sara Bunića čuvaju pažljivo izvedeni prijepisi svih djela Ivana Lukarevića i moli da posreduje kod nasljednika ili kod njihova bibliotekara, svećenika Andrije Piskulića, da mu se prepíše pjesma o svetoj Margareti iz Cortone; AMB 313, Korespondencija Đura Matijaševića i Iva Aletina, str. 566.

kakav je bio Ivan Marija Matijašević i o radu onih koji su nakon njega nastojali skrbiti o Crijevićevoj književnoj ostavštini.

4.

Na Matijaševićevu sveščiću pojavljuje se ruka Antuna Agića, koji je upisivao marginalne komentare, ponajprije upozoravajući na razlike između vatikanskog kodeksa i prijepisa svojega prethodnika: u Matijaševića su tri pjesme ispuštene, a dva su puta po dvije u slijedu spojene u jednu, te se javlja i veća lakuna u prijepisu gdje je rukopis iz biblioteke Bunić bio oštećen – nedostajala su mu vjerojatno dva lista, a s njima i oko 120 stihova.

Agićeve bilješke na Matijaševićevu rukopisu potječu iz vremena kada je već dobro poznao vatikanske kodekse i imao vlastiti prijepis njihovih stihova (danas AMB 409, iz 1808. godine). No Agićev rad na okupljanju i uređivanju Crijevićeve baštine započeo je punih 25 godina ranije, a dodatni poticaj dao mu je upravo Matijašević ustupivši mu svoje bilješke o Crijeviću i opisani rukopis s ekscerptima, koji je Agić u svojim papirima običavao zvati *Breviarium Matthaeanum*. O tome Agić izvještava u tekstu naslovljenu *In Aelii Lampridii Cervini vitam praefatio*, koji je sačuvan u njegovoj radnoj verziji s ispravcima i u nedovršenu obliku (danas u DAD, Memoriae 92), i koji je važan jer barem djelomično rasvjetljava rukopisno stanje koje je Agić zatekao i tijek kojim se njegov rad na Crijeviću odvijao. Prema tom izvještaju, Agić je kodekse s Crijevićevim djelima počeo tražiti još 1783. godine, a vjeruje da ih je već tada postojao puno manji broj no četrdesetak godina prije, u doba kada je Saro Crijević pisao *Dubrovačku biblioteku*.

Agić pripovijeda da je u benediktinskom samostanu sv. Jakova na Višnjici među papirima Ignjata Đurđevića, zajedno s Đurđevićevim sastavcima poput parafraza Vergilija, Marcijala i Horacija, pronašao i prijepis 69 Crijevićevih pjesama. Osim što nije propustio sarkastično komentirati Đurđevićev rukopis (»de pessima litterularum effingendarum ratione, quae doctissimi illius viri semper fuit propria, nihil dico«, »ništa ne govorim o užasnom načinu na koji je oblikovao svoja sitna slova, koji je za ovog vrlo učenog muža uvijek bio svojstven«), Agić nije bio zadovoljan ni stanjem teksta zbog omaški koje su iskrivile grafiju, interpunkciju i sam smisao Crijevićevih pjesama te je zaključio kako ih je Đurđević vjerojatno prepisivao kao školarac, i to ne baš u najbudnijem stanju (»nonnisi a Georgeio vix pubere, dum scholas frequentaret, eoque oscitante ac prope dormiente, exscripta dici possent«, »osim ako se ne bi moglo reći da ih je Đurđević prepisivao kad još nije bio odrastao, dok je išao u školu, i to da ih je prepisivao zivjajući i skoro pa spavajući«).³⁶ Na koncu se Agić prisjeća kako su tijekom francuske opsade

³⁶ Oba citata u DAD, Memoriae 92, f. 2v.

Dubrovnika 1806. ti rukopisi nestali, zajedno s ostalim kodeksima i tiskanim knjigama predragocjene biblioteke benediktinskog samostana.³⁷

Drugi kodeks kojim se Agić služio pripadao je pjesniku Marinu Zlatariću (1753 – 1826). Sadržavao je velik broj Crijevićevih pjesama, ali je njegov tekst bio u lošem stanju, kako Agić pretpostavlja, zbog neznanja prepisivača i iskvarenog predloška («et ex amanuensis, ut puto, ignorantia, et exemplaris eidem propositi vitio mendosissimum»). Sadržavao je i ono što se nalazilo na Đurđevićevim listovima i mnogo drugih tekstova, no u trenutku kada piše, Agić ne zna gdje je kodeks završio nakon Zlatarićeve smrti.³⁸ Na koncu, Ivan Marija Matijašević, čije zasluge za domovinu Agić ne može dovoljno nahvaliti, poklonio mu je sedam Crijevićevih pjesama koje su mu dotad bile nepoznate, jedan govor i knjižicu koja mu se u radu pokazala nezaobilaznom, a to je *Breviarium Matthaeianum*. U dataciji kodeksa iz Bunićeve biblioteke – zaključujući tek na osnovi ekscerpata – Agić se složio s Matijaševićem. Uzeo je u obzir čak i mogućnost da ga je pisao sam Crijević, a ako ne on, onda učena osoba koja je svoj prijepis usporedila i ispravila prema autografu. Tražio je ovaj kodeks kod Bunićevih nasljednika, kako tvrdi, no iako je najpažljivije pretresao cijelu biblioteku, nije ga uspio naći.

Agićev rad na Crijeviću dobio je novi zamah kada je zbog francuske okupacije Dubrovnika napustio grad i otišao u Rim, gdje je prikupljao bilješke te prepisivao i uspoređivao tekstove. Nakon toga je 1808. u Fanu dovršio rukopis u kojem je okupio gotovo svu Crijevićevu poeziju (danas AMB 409; **Slika 3**). Njegova je zbirka Crijevićevih stihova na koncu imala devet knjiga: u prvih sedam bio je prijepis cijeloga rukopisa Vat. lat. 1678, a u preostale dvije izdvojio je sve stihove koji su se nalazili među proznim tekstovima u Vat. lat. 2939, te je dodao pjesme koje je našao u dubrovačkim, a nema ih u vatikanskim rukopisima.³⁹ Stihove je opskrbio tumačenjima realija i datacijom pjesama, uputnicama na mjesta iz antičkih i humanističkih autora te komentarima varijantama, emendacija i Crijevićevih prozodijskih ili leksičkih izbora, dodavši na kraj rukopisa kazalo incipita. U predgovoru je opisao stanje teksta i načela vlastitog prijepisa, u kojem

³⁷ Za primjer kako se nekim vrijednim knjigama iz biblioteke benediktinskog samostana sv. Jakova ipak može ući u trag v. bilješku 19 u radu Ivana Lupića u ovom broju *Colloquia Maruliana*.

³⁸ Budući da je Marin Zlatarić umro 1826, a Agić 1830, ovaj podatak omogućuje smještanje Agićeva inače nedatiranog predgovora u posljednje četiri godine njegova života.

³⁹ Agić je zamislio jedan rukopisni zbornik za svu Crijevićevu poeziju, a jedan za svu prozu. Na samom kraju rukopisa AMB 409 pred uveznim listom uvezan je jedan list na kojem počinje Agićev prijepis proze. Na vrhu je naslov *Aelii Lampridii Cervini orationes et epistolae*, a za njim slijedi bogato komentiran početak govora *Laudatio funebris in obitu Georgii Crucii*, no prijepis se prekida već na verso stranici toga lista. List ima novu Agićevu paginaciju, na rubovima je znatno oštećeniji i tamnije je boje pa je jasno da izvorno nije bio dio rukopisa AMB 409. Nije mi poznat neki drugi kodeks s Crijevićevom prozom pisan Agićevom rukom.

je osuvremenio interpunkciju i prilagodio grafiju (»interpunctionem omnium primum ad nostrorum temporum modulum reducere statui; orthographiam vero ex parte eadem quam codices praeferunt retinendam et ex parte immutandam duxi«), koliko je znao ispravio je pogreške, popunio lakune i razriješio abrevijacije te sve svoje zahvate zabilježio u aparatu (»errores qui manifeste se produnt pro ingenii viribus corrigere, lacunas ubi potero implere, compendiaras litteras interpretari satagam, utque meam tibi fidem plane probem, ubique brevem addam notam qua docearis quid codices exhibeant quidve ego censuerim«), a ondje gdje je mogao samo nagađati o emendacijama, radije ih nije predlagao kako ne bi slučajno iskrivio smisao teksta (»inexplicatas et non impletas relinquam eas potius quam auctoris mentem forsitan repugnantem ad alienos sensus detorquebo, idipsum indicans nota subiecta«).⁴⁰

Jedino Crijevićevo pjesničko djelo koje je Agiću tada nedostajalo bila je elegija upućena Izabeli d'Este, popraćena proznom posvetom. U spomenutom zapisu u DAD Memoriae 92 pripovijeda da je prijepis tih dvaju tekstova iz mantovanskog autografa uspio nabaviti tek petnaest godina kasnije, posredovanjem tadašnjeg biskupa Zakinta Trogirana Luja Skakoca i jednog njegova utjecajnog poznanika s bečkog dvora.⁴¹

⁴⁰ AMB 409, IX-X. Za ilustraciju Agićevih kritičkih promišljanja navodim bilješku uz jedno mjesto u pjesmi upućenoj Gaspereu Biondu nakon primanja pjesničkog vijenca u Rimu (6,3, stih 35): »Omnia quae vidi Rhacusina manuscripta hoc loci lacunam praeferunt; in codice vero Vaticano scriptum erat nescio quid verbi, deinde abrasum et aliud superadditum, ita tamen ut bene dignosci nequeat quid ibi legendum sit. Videtur appositum fuisse *metuère*, at quem sensum tunc redderet hoc verbum? Crediderim equidem Aelium prius scripsisse *notuère*, ut sensus sit: 'quid dicam quod quae clara sunt, magis innotescunt, et virtus quae notuit ac in plurium cognitionem venit, instigat multos ipsius aemulandae causa?'. Certe M. Antonius Sabellicus (omnium ipsius operum tom. 4. Elegia 12. v. 21) verbi *notuère* corripuit primam syllabam inquires: 'Hinc Veneris notuere lares'. At cum animadvertisset Aelius syllabam illam produci debere, tunc verbum illud abrasit, aliudque induxit non satis bene expressum. Substitui posset *patuère*, sed codice repugnante, quod non patiar. Posset etiam legi *mature*, quae quidem vox, interpunctione mutata in hunc modum: 'Quid? quod clara magis, mature et cognita virtus / Instigat multos etc.', aliquem sensum redderet, sed Latinis auribus forsitan duriozem. Sensus esset: '*quid dicam quod virtus magis clara, et mature*', hoc est longe prius quam in hominibus manifestari consuevit, in adolescente vix vicesimum primum aetatis annum ingresso *cognita* ac divulgata per honorem coronae poeticae, quam peto ex iustitia mihi debitam, *instigat multos* etc?'. Certe huic sensui favent et quae prius dixerat in hac ipsa elegia, et quae dixit posterius a v. 61. de sua iuvenili aetate. De significatione vocabuli *mature* videatur A. Gellius *Noct. Atticar.* lib. 10. cap. 11« (AMB 409, str. 224-225).

⁴¹ Agić ga ne imenuje, ali iz bilješke upravitelja mantovanske Biblioteke Teresiana Leopolda Volte na rukopisu 77 (A. III. 13) saznaje se da je vjerna kopija 1823. izrađena na zahtjev carskog savjetnika, nekadašnjeg austrijskog carskog opunomoćenika za Istru, Dalmaciju i Albaniju, baruna Francesca Marije Carnee Steffanea.

Iz tog izvještaja također postaje jasno da Agić nije odmah išao za tiskanjem svojega zbornika Crijevićeve poezije iz 1808. Kako objašnjava, želio je da taj rukopis bude na raspolaganju njegovim sugrađanima da ga čitaju i prepisuju: »Volumen itaque hoc meum universam ferme Aelianam poesim continens compegi anno 1808. et annotationibus quibusdam pleraque loca illustrantibus adpersi [...] anno 1810. illud mecum detuli, municipibus meis legendum exscribendumque cupientibus libentissime oblaturus« (»I tako sam 1808. godine sastavio ovaj svoj rukopis koji sadrži gotovo svu Crijevićevu poeziju i pridodao bilješke koje tumače veći broj mjesta [...] Donio sam ga sa sobom 1810. s velikom željom da ga ponudim svojim sugrađanima koji bi ga htjeli čitati i prepisivati«). Nakon što je donio kodeks u Dubrovnik, zadatka prepisivanja prihvatio se njegov nekadašnji školski kolega, liječnik i prepisivač Miho Grgurević (1754 – 1820); Agić se kasnije, kada više nije živio u gradu, raspitivao što je bilo s tim novim prijepisom nakon Grgurevićeve smrti, ali mu je odgovoreno da se ne zna gdje je taj primjerak završio. To mu daje povoda da progovori, i to ne prvi put, protiv čuvanja knjižnoga blaga u privatnim rukama: »mihique Rhacusio scribitur penitus ignorare ad quem hoc exemplar devenerit. Ad hominem certe vel nimis imperitum, vel maxime invidum, qui solus Aelianae poesis videri cupiat possessor. Utcumque sit, cum apud privatum hominem delitescat (modo adhuc existat), tanquam deperditum apographum istud ego doleo« (»pišu mi iz Dubrovnika kako se uopće ne zna komu je dospio taj primjerak. Sigurno nekom tko je ili nedovoljno stručan ili krajnje ljubomoran pa se želi pokazati kao jedini vlasnik Crijevićeve poezije. Kako god bilo, budući da se skriva kod privatne osobe [ako još uopće postoji], ja za njim želim kao za izgubljenim prijepisom«).⁴²

5.

Premda je Agić morao razočarano ustanoviti da plod njegova truda koji je s punom vjerom u njegov daljnji život pustio u optjecaj nije dao očekivane rezultate, rukopisna kultura u Dubrovniku, ako je i bila na izdisaju, još uvijek se nije predavala. To pokazuju preživjeli rukopisi i rad drugih pojedinaca koji su se, doduše s manje posvećenosti i dara no sam Agić, bavili prepisivanjem i priređivanjem Crijevićevih djela. Grgurevićev prijepis Crijevića ipak je preživio, uskoro je čak napustio Dubrovnik, a postoje, kao što će se vidjeti, i tragovi koji kazuju da Grgurević nije bio samo puki prepisivač Agićeva zbornika.⁴³ Kasnije je i Luka

⁴² DAD Memoriae 92, 3r-3v.

⁴³ Grgurevićev prijepis danas se nalazi u Državnom arhivu u Splitu u Osobnom fondu Mate Ivčevića (pod signaturom 3/461), a Ivčević je vlastoručnim zapisom iz 1881. na rukopisu zabilježio da ga je dobio na dar od splitskog monsinjora Silvestra Guine (1793 – 1882). Guina je od 1821. do 1825. obnašao dužnost ravnatelja više osnovne škole u Du-

Pavlović (1821 – 1887), možda s nekim svojim suradnikom, prepisao Agićev rukopis, a njegov prijepis ima i ponešto opširnije bilješke u odnosu na predložak.⁴⁴

Usto, među preživjelim rukopisima – kada već nema onih koji bi po opisu i dataciji odgovarali kodeksima koje je Agić smatrao najvrednijima, tj. Bunićevu, Đurđevićevu i Zlatarićevu – postoje ipak oni koji u većoj ili manjoj mjeri svjedoče o stanju teksta tih starijih prijepisa.⁴⁵ Među njima posebno mjesto pripada rukopisu AMB 68, i to zato što u jednom svojem dijelu sadrži pomno izrađen kritički aparat, a takvi slučajevi u preživjeloj dubrovačkoj rukopisnoj baštini nisu brojni.⁴⁶ Riječ je o rukopisu od 156 listova s natpisom na str. 1: *Elii Lampridii Cervini Rhacusani carmina elegiaca, oratiunculae et epistolae soluta oratione*. Na dnu te stranice nalazi se ex libris »1800. Simonis Can.^{ci} Trosani«, pisan rukom samoga vlasnika Šimuna Trošanja (1754 – 1818), dubrovačkog svećenika, koji je od 1793. bio na službi kanonika crkve sv. Jeronima u Rimu. Trošani je bio učenik Ivana Marije Matijaševića, a u Italiji je prošao obuku iz knjigovodstva. Sačuvana je njegova latinska elegija upućena Rafu Radelji, popratnica uz knjige koje je za Radelju uvezao (»Ite meis compti manibus, tandem ite, libelli«; AMB 1920). Početkom devetnaestoga stoljeća priredio je za tisak nekoliko hrvatskih molitvenika i višejezičnu zbirku prigodnih pjesama svojih sugrađana povodom smrti liječnika Đura Detorresa. Iz Agićeve korespondencije s Čulićem vidljivo je da je i s Agićem bio u kontaktu.⁴⁷

---

brovniku. Grgurević se u svojem prepisivačkom radu ponajviše fokusirao na dubrovačke latiniste, a najveći mu je projekt bio prijepis glavnih djela Sara Crijevića (*Prolegomena in Sacram metropolim Ragusinam, Sacra metropolis Ragusina i Bibliotheca Ragusina*) u devet svezaka (AMB 212-220). Za potvrdu pri identifikaciji njegove ruke služim se brojnim liječničkim ispričnicama koje je pisao za pripadnike tijela vlasti i ovjeravao ih potpisom (DAD, Diplomata et acta saec. XVIII, sv. 137 i 193).

⁴⁴ Danas je taj prijepis DAD, Osobni fond Luke Pavlovića 19. O Pavlovićevu mogućem suradniku vidi Lupić 2012: 918, bilj. 68.

⁴⁵ Rukopisi koji su mi u ovom trenutku poznati popisani su u Prilogu radu. Ondje se nalazi 25 rukopisa više no u Škuncinu popisu, dosad inače najpotpunijem; Škunca 1971: 7-10.

⁴⁶ U Dubrovniku je sačuvano nekoliko rukopisa koji imaju zabilježene varijantne lekcije bilo na margini, interlinearno ili iza tekstova, a najimpresivniji primjer je AMB 2403, prijepis Gundulićeva *Osmana* iz pera Ivana Luke Volantića, koji je donio varijante iz barem dvadeset različitih prijepisa; Lupić i Bratičević 2017: 113-123.

⁴⁷ Među Matijaševićevim papirima sačuvane su i ispričnice koje su mu slali roditelji njegovih đaka. U jednoj takvoj 1767. Nikola Trošani ispričava sina Šimuna što nije cijeli dan došao u školu jer je bio opravdano spriječen (»per non essere venuto ieri tutto giorno a scola, essendo [sic] stato legitimamente impedito in casa«; AMB 2338). Početkom 1793. Trošani piše Vladi iz Rima, zahvaljuje na stipendiji od 150 škuda koju je upotrijebio na obuku za uvezivača knjiga, no traži dodatnih 50 škuda koje bi utrošio za savršavanje kod dobrog učitelja, za kupovinu sprava i za povratak u Dubrovnik (DAD, Diplomata et

Glavni tekst rukopisa AMB 68 pisala su dvojica prepisivača. Započinje na str. 3 i teče do 216 prijepis Nikole Taljerana (o. 1775 – 1819), koji se prekida posve naglo usred 189. stiha Crijevićeva epilija *De Epidauro*; str. 217-226 su prazne, a od str. 227 do 304 nastavlja drugi prepisivač, točno s onim stihom na kojem je prvi stao. Prijepis nije dovršen: na dnu 304. stranice dolazi do 92. stiha elegije Pietru Soderiniju i tu se prekida (uz skraćenicu ec.) te slijede još tri prazna lista. Potez u drugome dijelu rukopisa sličan je Trošanijevu, ali ne mogu sa sigurnošću ustvrditi da je baš njegov.⁴⁸

Sadržaj rukopisa, u kojem se u cijelosti nalaze 73 Crijevićeve pjesme, dva govora (Krusiću i Grazianiju) i dva pisma (Soderiniju), s obzirom na provenijenciju tekstova može se također podijeliti na dva dijela, uz pomoć dviju bilježaka: prema onoj donesenoj na str. 259, pjesme prepisane do te stranice (66 pjesama) preuzete su iz rukopisa Ignjata Đurđevića (»extracta sunt a codice exarato manu p. Ignatii Georgii existente in Bibliotheca S. Jacobi in Visgniza«), a prema napomeni na str. 262 tekstovi koji slijede, tj. preostale pjesme i proza, nalazili su se u jednom starom kodeksu koji je pronađen među papirima Ivana Marije Matijaševića, a koji on sam u svojem »brevijaru« nigdje ne spominje (»exscripta sunt ex pervetusto ac semeso exemplari incerta manu exarato, sed hoc quoque mendis scatente, quod inter schedulas p. Mathei repertum est. Hoc notandum, quod praedictorum carminum nulla fit mentio in saepe memorato eiusdem Breviario poematum Aelii Lampridii«).⁴⁹ Između dviju napomena, na str. 260-262, prepisana su tri epigrama iz Matijaševićeva »brevijara« koja je ondje donio u cijelosti.

Onaj tko je oblikovao prijepis iz Đurđevićeva rukopisa bio je dobro upoznat s Matijaševićevim »brevijarom« i uključio ga je kao relevantnog svjedoka u svoj rukopis. Na samom početku pred prvom pjesmom popisani su incipiti onih pjesama koje su bile uvrštene u Matijaševićeve ekscerpte, odnosno u kodeks obitelji Bunić, a nisu se nalazile u Đurđevićevu prijepisu (*Series alphabetica opusculorum Ēlii Lampridii Cervini, quę adhuc desiderantur iuxta eorumdem breviarium a p. Mattei exaratum*). Uza svaki incipit naveden je i redni broj pjesme u Matijaševićevu

---

acta saec. XVIII, sv. 159/3198, 208). U AMB 1412 nalazi se njegova vlastoručno pisana oporuka, koja mi služi za usporedbu rukopisa.

⁴⁸ Za Taljerana kao prepisivača vidi što se kaže u Lupić 2012: 932, bilj. 89, gdje je dan naš prijedlog za njegovu identifikaciju, potvrđenu u Lupić i Bratičević 2017: 126, bilj. 117. Taljeranov je rukopis sitan, najčešće spacioniran, s nekim izrazito karakterističnim oblicima, poput podvučenog *r*. Sačuvani su njegovi prijepisi i dubrovačkih renesansnih pjesnika hrvatskog izraza i latinista iz razdoblja humanizma i njegovih suvremenika, a na neke se prijepise potpisao inicijalima D[on] N. T.

⁴⁹ Bilješke su citirane u cijelosti u Brlek 1952: 81. Ona o Đurđevićevu rukopisu ponavlja da se među papirima s Crijevićevim pjesmama nalaze i Đurđevićeve parafraze Vergilija, Horacija i Marcijala uz druge školske sastavke, a o brojnim pogreškama izražava se na sličan način kao Agić, sugerirajući da Đurđević mora da je prepisivao drijemajući, ako već ne i spavajući.

rukopisu. Tih je pjesama ukupno bilo 126. Za pjesme prepisane s Đurđevićevih papira uvijek je uz natpis naveden i broj te pjesme u Matijaševićевой numeraciji, zatim njegova napomena ondje gdje ih je o pokojoj pjesmi ostavio te, ako je postojala, nepodudarnost u broju stihova između Matijaševićeva i Đurđevićeva prijepisa.

K tome, u Taljeranovu dijelu prijepisa pojedine riječi ili, rjeđe, skupovi riječi u tekstu podcrtani su i s desne strane označeni slovima abecede u zagradi koji služe kao indeksi za bilješke, a bilješke su naposljetku dane na kraju pjesme. Raznovrsne su, no prema zastupljenosti prevladavaju one koje prikazuju varijantne lekcije u drugim izvorima u odnosu na Đurđevićev rukopis: u manjoj mjeri u Matijaševićevim ekscerptima, u kudikamo većoj u rukopisu za koji se upotrebljava sigla *D. Slat.* Ona navodi na pretpostavku da bi taj rukopis mogao biti isti onaj koji spominje Agić kao rukopis u vlasništvu Marina Zlatarića (inače prapraunuka Dominka Zlatarića), ili prijepis toga rukopisa, jednako kao što navodi i na privlačnu pomisao da su osnovne kodekse s poezijom Ilije Crijevića posjedovala upravo trojica istaknutih dubrovačkih pjesnika: Dominko Zlatarić, Ivan Bunić Vučić i Ignjat Đurđević.

Osobita je zanimljivost rukopisa postojanje kritičkog aparata, a za poimanje načina na koji je Crijević živio u dubrovačkim rukopisima važno je razumjeti njegov sastav. Vidljivo je da je priređivač svoj zadatak shvatio široko. Dok je varijantna čitanja iz drugih rukopisa donosio jednostavnom upotrebom sigli (*D. Slat.*, *P. Giorgi*, *Brev. Matth.* ili sl.), on povremeno dodaje i komentare, predlaže konjektуре te nudi objašnjenja i navodi moguće Crijevićeve izvore (**Slika 4**). Evo nekoliko primjera (dodajem lekcije iz osnovnog teksta, koje priređivač u svojem aparatu nije ponavljao, već je samo na njih upućivao slovom abecede):

1. varijantne lekcije bez komentara priređivača:

multas] *D. Slat.* turmas

Virtutum hanc, illam populus] *D. Slat. legit* Virtutum turba hanc, illam

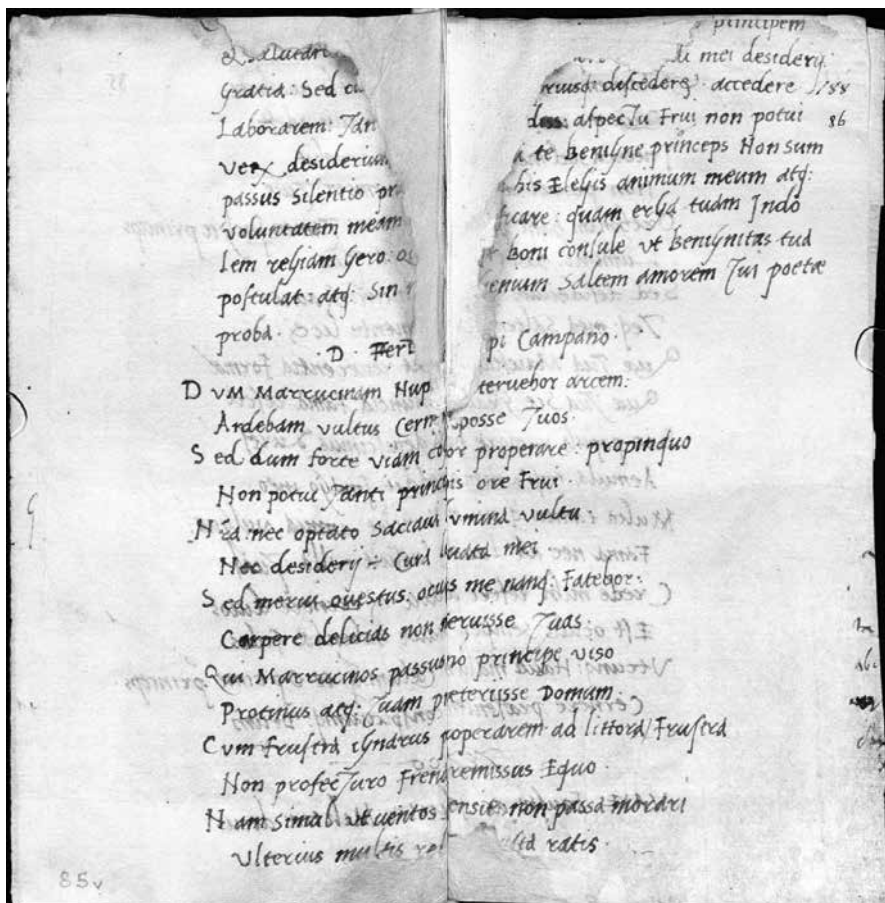
Bullanum] *D. Slat.* Bolanum. *P. Giorgi legit* Bollanum [prihvaćena je Matijaševićeva lekcija]

titulos et nomina credas] *Est et alia lectio in Brev: Matth.* Titulos, lucemque putamus

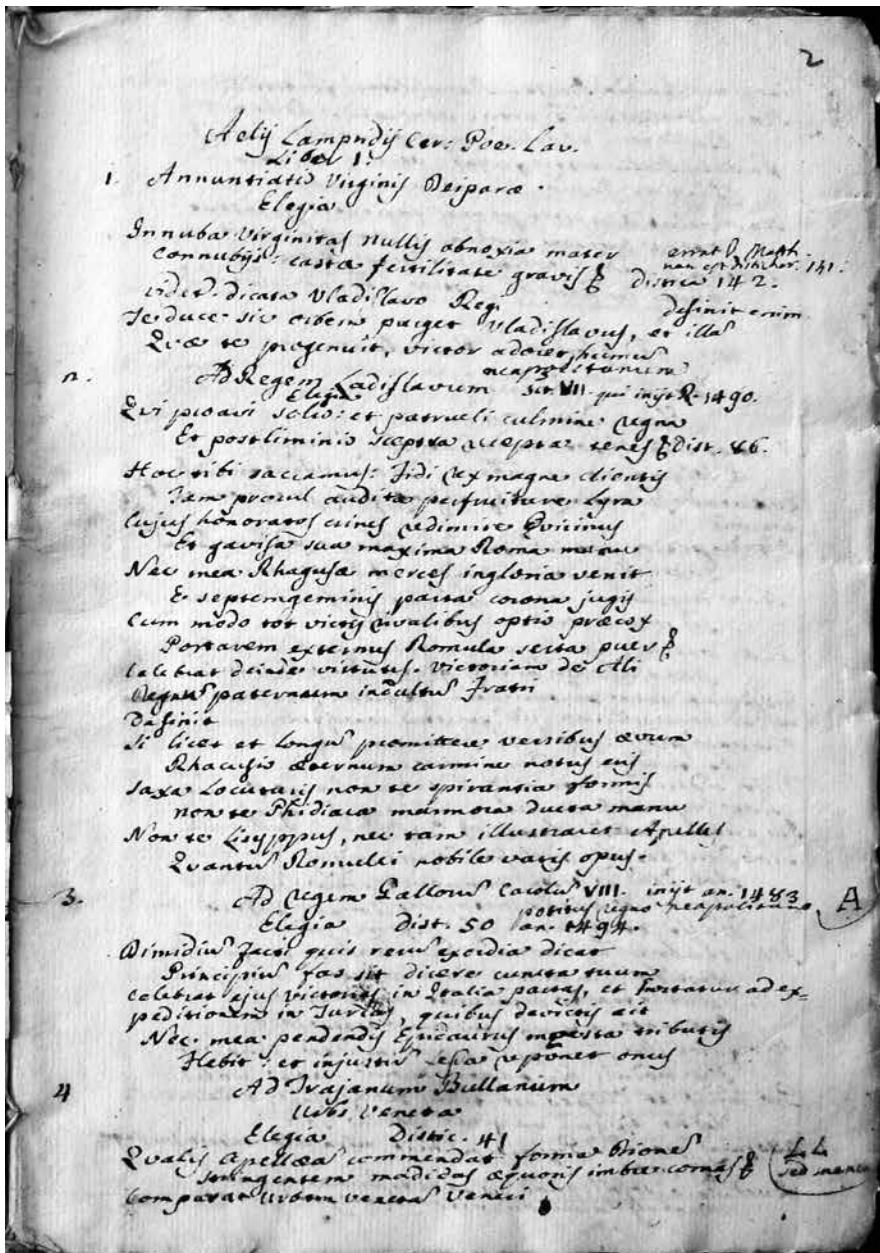
Nec reor immemorem ..... mea musa benigno / Hospitio cujus largiter usa fuit] *P. Seraphinus Cerva in vita ipsius Lampridii ita legit hoc Distycon:*

Nec reor immemorem cujus Musa benigno Hospitio toties largiter usa fuit.⁵⁰

⁵⁰ Primjere donosim bez intervencija u grafiju ili interpunkciju izvornika. Prva su tri primjera iz pjesme *Ad Traianum Bullanum urbs Veneta* (1,4 u Novakovićevu izdanju; AMB 68, str. 20), a čitanja prihvaćena u osnovnom tekstu odgovaraju onima u vatikanskom rukopisu. Četvrti primjer nalazi se u elegiji Gaspareu Biondu (6,3; AMB 68, str. 178-179); u vatikanskom je rukopisu u glavnom tekstu *lucemque putamus*, no uz oznaku *a(li)t(er)*

Slika 1. Pismo Ilije Crijevića princu Ferdinandu Napuljskom; Österreichische Nationalbibliothek, Beč, Cod. 9977, f. 85v-86r

2

Aelij Lampnij Cer. Poes. Lav.
libel 1.

1. Annuntiatis Virginis Despara.
Elegia.

In nubas Virginitas nullis abnoxia maseu
Connubij casta fertilitate gravis
videt. dicat Vladislavo Reg. errat d. Math.
nan est d. h. h. 141.
d. h. h. 142.

Te duce. sic ceteris puiger Vladislavus, et illa
Quae se progenit, vicior adoleo huius
ac appropinquat

2. Ad Regem Ladislaorem sic VIII. qui ingre. 1490.

Qui pioavi solidi et parvuli culmine regas
Et postliminis lacrima accipiat senes dicit. 66.

Hoc tibi sacramus: Jidi rex magna dionis
tam parul audite perfucit hunc legas
Lijus honoratos eius redimere huius
Et gavisa sua maxima Roma maseu
Nec mea. Khagusa merces inglonia venit
Et septemgemini pariat coronas jugij
Cum modo tot vicij ovalibus optis precos
Portarem eximus Romulus setas puer
Lelicitat diade uirtutis. Victoriam de celi
Regem paternam inculat fratru

Dafinia
Et licet et longum promittes versibus eorum
Rhacufis doctum carmine notus eius
Laxe locutans non se spirantia formis
Non se Phidiasa marmora ducet manu
Non se Lisyppus, nec tam illustraret Apelles
Quam Romuli nobile variis opus.

3. Ad Regem Gallorum Carolus VIII. ingre an. 1493.
100 huius regis huius huius
an. 1494.

Elegia Dist. 50 A

Dimidium facti quis rem exordia dicat
Principium fas sit dicere curas tuum
Celestis regis victorias in Italia parat, et fortassis ad ex
peditionem in Turcia, quibus ducunt eis
Nec mea pendens Epicaurus impetia tributis
Fletu et injuria, etas expones omis

4. Ad Ivajanum Bullanum
lib. 1. onca

Elegia Dist. 41

Qualis apellat commendas forma Dionis
Jungentane modicis equos imber cornes
Comparat urbem vercos Venetis lib.
sed manet

Slika 2. Ekscerpti Ivana Marije Matijaševića iz danas izgubljenog rukopisa s Crijevićevom poezijom u vlasništvu obitelji Bunić Vučić; Državni arhiv, Dubrovnik, Memoriae 91.1, f. 2r

Melii Lampyridii Ceru. ¹⁶⁵

Carminum

Lib. VII.

I (a).

An. 1400.

Ocella mi, Phaeosa, ocella ~~mi~~, Patria,
tibi, merisque, quod solum omnia circum;
Propago uera, uenior colonia,
ex Publicis
Tabulis, qua
iam non uideatur
ad caesarem.

Bis proleque Quintium (b):

Tibi optima quid optimum praeter Deos?

Serenis et beata Coelivum cohortis

Te in optimo statu usque et usque sospitans,

^{De}
Et perpetua ducant;

Quod interra me, nec amori sinis

Fabriculosa in arce praesidem Archonem

Soli aërisque pestilentia obstitum,

Et Magni timoris, lue:

Stipulae reddis Melium, et tibi, unio

Fuore, debiliamque alienumhem altoras;

Tuoque vicinis educatulum in sinu

ut Bacchus gremio matris. Quod er=

- (a) In Codice Vaticano post Epigramma, quod claudit Librum septimum, habetur inragrem solum nunquam scriptum; Deinde sequitur haec Ode. Atque in qua potest, voluit Melium, utra ex uerba Librorum ducat, quod alium probat sequens Epigramma, quo manifesta ipsius Librum auctor dicitur dediti et sanatae Augustinae Reipublicae.
- (b) Similia habentur infra pag. 370. u. 101. et seq.

Slika 3. Crijevićevi stihovi u prijepisu Antuna Agića;
Arhiv Male braće, Dubrovnik, rukopis 409, str. 265

Postulat, hoc superos vel non poscentibus ultra
 Indulgere decet: sed me discrimine tanto
 H7H: Torrarum metus, et pietas orare coegit.

(a) Fuit quidam Paulus Ursinus strenuus militiarum
 Dux sub Ioanne XIII. sed tempora non patientes,
 ut dicamus, huic laudes texere Poetae nostrum;
 Itaque, de quo Elius forsan exit Nepos, vel Pronepos
 Iupradicti. (b) Hem legit Georgius: Q. Lat. heu (c)
 vide an emeruere: an tuos. Q. Lat. legit emeruere
Ius. (d) Q. Lat. respondet. (e) an atque? (f) an tuos?
 (g) An tibi? ut legit Q. Lat. (h) An fovit? (i) Q. Lat.
 legit: Malle {eo potuit. (k) Q. Lat. legit: Omnia.
 (l) Q. Lat. legit: venturae. (m) Q. Lat. Pocebat. (n)
Q. Lat. Neque non. (o) Q. Lat. pulvisque. (p) an blan:
deque? (q) An matru? (r) Q. Lat. legit omne: potentia
Novae. Forjan legendum portenta? (s) An Vigres,
 ut legit Q. Lat. (t) Idem legit: inpolita. (u) Q. Lat.

Slika 4. Crijevićevi stihovi u prijepisu Nikole Taljerana, opremljeni kritičkim aparatom; Arhiv Male braće, Dubrovnik, rukopis 68, str. 152

2. varijantne lekcije uz komentar priređivača:
quod solum] *apud D. Slatarichium perperam legitur: quę solum tibi] D. Slat. ni fallor, melius legit: sibi Scilicet] P. Matth. optime legit Si licet.*⁵¹
3. priređivački prijedlozi za konjektуре:
martique] *An matri?*
gemuit dirę ..... Novercę] *D. Slat. legit male: potentia Novercę. Forsan legendum portenta?*
Quiritum] *legendum puto Quiritium*
juxta] *Amarem melius legere: justa, pro equa, seu propitia.*⁵²
4. objasnidbeni komentari i citiranje izvora
intermenstrua] *nempe nova*
Marcum] *Forsan Marcum Barbum Cardinalem, qui obiit 1491. ut videre est apud Zenum in Dissertat. Vossianis T. 2. p. 251.*
Civica] *Felicitas illa multis salutem dare, et ad vitam ab ipsa morte revocare, et mereri clementia Civicam. Seneca Lib. 1. de Clementia Cap. Ult. prope finem.*⁵³

U bilježenju varijanata aparat u rukopisu AMB 68 je pouzdan: ne odbacuje ni očigledne slovne pogreške ni lakune, a ne uključuje jedino razlike u grafiji. Cjelokupni aparat pokazuje da mu svrha nije bila tek zabilježiti stanje teksta u rukopisu *D. Slat.* kao u svjedoku koji bi priređivaču bio samo privremeno dostupan. Autor aparata kroz njega je priređivao tekst, razmišljajući i o emendacijama, najtočnijim čitanjima i nužnim tumačenjima realija. Je li ovdje Taljeran odgovoran za kritičku priredbu ili je samo prepisivač ranijega predloška, ostavljam otvorenim, jednako kao i pitanje u kakvoj vezi ovaj rukopis stoji s priređivačkim radom Antuna Agića. Zacijelo je uz Agića barem donekle vezan, jer se referira na *Breviarium Matthaeanum* koji je bio u Agićevu vlasništvu, donosi bilješku o Đurđeviću

---

na margini stoji varijanta *et nomina credas*. Peto mjesto potječe iz elegije Paolu Corteseu (6,2; AMB 68, str. 182); vatikanski distih odgovara onom u Đurđeviću rukopisu, s tim da na mjestu lakune ima lekciju *nostri*.

⁵¹ Primjeri su redom iz pjesama *Ode ad Rhacusam* (7,1; AMB 68, str. 203), *Ad Barbum Venetum* (3,14; AMB 68, str. 52) te iz elegije Gaspareu Biondu (6,3; AMB 68, str. 180); sva tri čitanja kojima priređivač u aparatu daje prednost nalaze se i u tekstu vatikanskog rukopisa.

⁵² Prva su dva primjera iz pjesme Paolu Orsiniju (5,4; AMB 68, str. 152) i u oba je slučaja priređivačeva konjektura identična s čitanjima u vatikanskom rukopisu, jednako kao i u trećem primjeru, koji dolazi iz pjesme *Ode ad Rhacusam* (7,1; AMB 68, str. 203). No u posljednjem primjeru iz pjesme posvećene kardinalskom kolegiju (5,2; AMB 68, str. 117) u vatikanskom autografu stoji *iuxta*, koje se priređivaču činilo pogrešnim.

⁵³ Primjeri su preuzeti redom iz elegija *ad principem Insubrum* (3,8; AMB 68, str. 45), *ad Marcum* (3,18; AMB 68, str. 61) i Gaspareu Biondu (6,3; AMB 68, str. 178).

rukopisu formuliranu na sličan način kao Agićev opis Đurđevićeva originala, te – ako bismo podrazumijevali da je rukopis *D. Slat.* rukopis iz biblioteke Marina Zlatarića – supostavlja tri najvažnija Agićeva rukopisa iz prve faze njegova rada (Bunićev kroz Matijaševićev rukopis, Đurđevićev u osnovnom tekstu, Zlatarićev u inačicama). Unatoč tomu što prepoznajem jednog od pisara rukopisa AMB 68, zasad rukopis ne mogu precizno datirati. Naime, iako on na natpisnom listu uz ime vlasnika nosi godinu 1800, s druge se strane u aparatu u identifikaciji ličnosti spomenutih u pjesmi Biondu poziva na Agićeve bilješke prikupljene u Rimu («Vid. Adversaria a p. Aghich collecta Romae»), a to bi moralo značiti da nije nastao prije 1810. godine. Ta komplikacija, međutim, lijepo pokazuje da je u Dubrovniku Agićev rad upotrebljavan vrlo rano (Taljeran umire godine 1819).⁵⁴ Zanimljivo je i da nekoliko Taljeranovih lakuna u rukopisu AMB 68 popunjava Miho Grgurević, koji je, čini se, uspoređivao rukopise radeći na novom, danas splitskom prijepisu iz Agićeva AMB 409.⁵⁵

Sačuvano je još nekoliko rukopisa bliskih rukopisu AMB 68. Fragment jednoga danas je ZKD 373, neuvezani sveščić od dvanaest listova ispisan neidentificiranom rukom, koji donosi elegiju *Petro Sodorino* (7,20), ali tek od 91. stiha, te mu se sadržaj do kraja podudara s AMB 68, uključujući i bilješke o Đurđeviću i starom Matijaševiću rukopisu. Nedostaje mu početak rukopisa, pa prema usporedbi s AMB 68 obuhvaća tekstove s njegovih pedeset posljednjih stranica. Razlikuju se u aparatu, s obzirom na to da je nastavljač Taljeranova prijepisa zanemario donošenje varijanata, dok ih ovaj rukopis sadrži do kraja, s tim da se one uvedene siglom *D. Slat.* pojavljuju samo u dijelu koji je prepisan iz Đurđevićeva rukopisa. Drugi je rukopis AMB 195, koji je u cijelosti pisao Rafo Radelja (1769 – 1831), jedan od najproduktivnijih dubrovačkih prepisivača na prijelazu iz osamnaestog u devetnaesto stoljeće. U svojem prvom dijelu, od naslova *Ælii Lampridii Cervini patricii Ragusini et poetae laureati carmina, oratiunculae et epistolae soluta oratione* nadalje, od Taljeranova se prijepisa razlikuje tek u pojedinostima. Nema popis pjesama koje nedostaju, a navodi ih Matijašević, no ima reference na *Breviarium* uza svaki naslov. Sadrži identičan kritički aparat, osim što su vrlo rijetko izostavljene pojedine varijantne lekcije, a prema kraju i neke pjesme, kao i dvije bilješke iz AMB 68 o predlošcima. S druge strane, Radelja u zadnjem dijelu rukopisa donosi i pjesme kojih u AMB 68 nema. No ono što ga također čini bliskim rukopisu AMB 68 pozivanje je na Agićev rad (bilješkama poput »sine titulo in Biblioth. Vaticana« ili »sic p. Ant. Aghich in suis adnotationibus«). Istom ogranku pripada i prijepis Marka Marinovića (1791 – 1871), koji prenosi bilješke o stanju u Matijaševićevim ekscerptima te

⁵⁴ Bilješka u AMB 68, str. 180. Agićeve bilješke prikupljene u Rimu rasute su danas u većem broju rukopisa i zbirki, a najopsežniji rukopis je AMB 1767/I-III.

⁵⁵ Grgurevićeve dopune lakuna u AMB 68, str. 167, 169, 170, 173.

raspored pjesama iz Taljerana uz manja odstupanja, premda ne i kritički aparat (NSK R 5230).

Kritički aparat važan je instrument pomoću kojega je moguće u raznim danas preživjelim rukopisima prepoznati pojedine svjedoke zastupljene u aparatu ili njihove kasnije prijepise. Zahvaljujući inačicama u kritičkom aparatu Taljeranova prijepisa i zahvaljujući podatku koji je donio Agić kada je u devetu knjigu svojega AMB 409 uvrstio pjesmu *Votum pro pontifice aegrotante* – gdje napominje da je jedini rukopis u kojem se ta pjesma nalazi onaj u vlasništvu Marina Zlatarića – sa sigurnošću se može ustvrditi da je sačuvan prijepis Zlatarićeva rukopisa. Taj je prijepis bio dio privatne zbirke Ivana Dubravčića, označen brojem 6, a nekoć se nalazio u franjevačkoj biblioteci u Dubrovniku.⁵⁶ U cijelosti je prijepis Rafa Radelje, datiran na natpisnoj stranici godinom 1793. Zbornik na početku sadrži Đurđevićeve tekstove (*Vitae et carmina nonnullorum illustrium civium Rhacusinorum; Raccolta di varii distici, epigrammi Italiani e Latini da certi manoscritti ricavata dal R^{mo} P^{re} abbate d. Ignazio Giorgi monaco Melitense*), a na kraju poeziju Ivana Lukarevića. U dijelu pod naslovom *Aelii Lampridii Cervini Rhacusini carmina* (str. 143-292) sadrži 64 pjesme. Čitanja u ovome prijepisu potpuno se podudaraju s onima navedenima kod Taljerana u kritičkom aparatu i potvrđuju da je, kako ga je opisivao i Agić, tekst bio vrlo iskvaren. U njemu se nalaze brojne lakune, nepostojeći oblici (poput *Horreldi* za *Horrendi*), metrički neodrživi stihovi (kao *Ergo necessarium defendere, Virgo, pudorem*) i pogrešno razriješene abrevijacije (redovito *quid non* umjesto *quid enim* i sl.). Postoji još jedan prijepis koji čuva takvo stanje, ali nije preživio u cijelosti: DAD Memoriae 91.2, gdje je sačuvan samo jedan sveščić, s 24 pjesme pisane meni nepoznatom rukom.

Ta dva prijepisa nigdje ne bilježe da su potekla od rukopisa iz biblioteke Zlatarića, ali identifikacija njihova predložka bila je moguća zahvaljujući bilješkama u drugim prijepisima. Tako, nakon što nam je Agić ostavio vijest o postojanju triju starijih rukopisa u kojima je Crijevićeva poezija živjela do njegova vremena, uvidom u rukopise s kraja osamnaestog i iz prve polovice devetnaestog stoljeća možemo izdvojiti mlađe prijepise koji čuvaju tekst izgubljenih kodeksa: Bunićev, iako djelomično, čuvaju Matijaševićevi ekscerpti (DAD Memoriae 91.1), Đurđevićev prenosi Taljeranov rukopis (AMB 68), a Zlatarićev se može čitati u Radeljinu rukopisu (Dubravčić 6).

---

⁵⁶ Da je ovaj rukopis zapravo nekadašnji rukopis 286 iz biblioteke Inocenta Čulića, ustanovila je Gorana Stepanić; Stepanić 2005: 73-74. Zbirka Ivana Dubravčića nakon njegove je smrti rasprodana, a nije mi poznato gdje se danas nalazi. Kopije rukopisa br. 6 posjeduje Odsjek za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

6.

Vrlo brzo nakon što je Antun Agić svoje rukopisno oblikovano izdanje Crijevića pustio u svijet, ono je upotrijebljeno i za jedno tiskano izdanje, koje se običava nazivati prvom (tiskanom) antologijom u hrvatskom latinizmu. Riječ je o izboru ukupno 76 pjesama dvanaestorice dubrovačkih pjesnika koji je sastavio pijarist i profesor na dubrovačkoj školi Urbano Appendini (1777 – 1834) i tiskao ga uz zbirku vlastitih pjesama 1811. u Dubrovniku, pod zajedničkim naslovom *Urbani Appendini carmina; accedunt selecta illustrium Ragusinorum poemata*. Crijević je prvi autor u izboru, zastupljen je trima elegijama (Paolu Corteseu, dubrovačkom Senatu povodom slanja poslanika u Poljsku te Ivanu Gučetiću), a nakon kratka životopisa pjesnika Appendini bilježi kako je tri godine unatrag Antun Agić prepisao njegove pjesme iz vatikanskog kodeksa i bogato ih opskrbio bilješkama povijesne i filološke naravi: »Eius carmina tribus abhinc annis summo labore exscripsit ex codice Vaticano eruditissimus Antonius Aghichius Ragusinus Ordinis Minorum, in IX. libros distribuit, perpetuisque adnotationibus cum historicis, tum philologis locupletissime illustravit«.⁵⁷

Usporedno dok je Agićev osnovni rukopis Crijevićeve poezije ulazio u širu upotrebu, njegov se rad na Crijeviću nastavio. Pisma koja je slao Inocentu Čuliću pokazuju da je kamo god je putovao, na Maltu, Zakint ili Krf, u Rim ili Assisi, u kojem je i umro, svoj primjerak rada na tekstovima kako Crijevića tako i Beneše i Kunića uvijek nosio sa sobom. Održavao je korespondenciju s učenim ljudima koji su mu pomagali oko prikupljanja podataka, a Korčulanin Ivan Kapor, kanonik Sv. Jeronima, prepisivao je za njega dio Crijevićevih proznih tekstova iz Vat. lat. 2939. Uređivao je tekst proznih govora i pisama, ali i pjesama, te je preko Čulića ipak pregovarao o mogućem tiskanju Crijevićevih djela.⁵⁸ Nakon Agićeve smrti iz Assisija su u franjevački samostan u Dubrovniku poslani njegovi spisi među kojima su stotine stranica zapremale bilješke o djelovanju Kvirinalske akademije i njezinih najistaknutijih članova, o običaju dodjele pjesničkoga vijenca i pojedinim laureatima, o Crijevićevu životu i opusu te o povijesnim i kulturnim realijama

⁵⁷ Appendini 1811: 198.

⁵⁸ Iz Agićevih pisama slanih Čuliću s Lopuda tijekom 1815. godine čini se da je Čulić imao poznanika zainteresiranog za izdavanje Crijevićevih djela. Agić zato u nekoliko navrata obavještava Čulića na koji način zamišlja izdanje i što mu od rukopisa šalje. Redovito za eventualnog izdavača upotrebljava naziv »il vostro amico« ili »l' amico Dalmatino«, a u jednom pismu kaže kako bi volio znati tko je taj prijatelj iz Dalmacije zainteresiran za Crijevića. No iz daljnjih pisama ne saznaje se ni tko je naručitelj ni što je s tim projektom na koncu bilo. U pismu iz 1819, kada se već nalazi u Rimu, Agić piše kako bi želio tiskati izbor najzanimljivijih Crijevićevih djela zajedno s poviješću Rimske akademije u 15. stoljeću i kako je našao osobu koja bi financirala izdanje, no također se tuži na nedostatak vremena. Nažalost ni tada nije uspio objaviti Crijevićeva djela tiskom. Agićeva pisma Čuliću danas su u AMB 2272.

bez kojih, kako je tvrdio, Crijevićevo književno djelo nije moguće razumjeti. I po sustavnom, eruditskom pristupu Crijevićevo opusu i po velikoj pronicavosti s kojom je uspostavljao tekst i komentirao sadržajne i formalne aspekte Crijevićeva pjesništva Agić zaslužuje mjesto jednog od istinskih i, po svojoj širini, najvećih filologa starog Dubrovnika.

Prilog

POPIS RUKOPISA S CRIJEVIĆEVIM DJELIMA

Biblioteca Apostolica Vaticana, Rim

Vat. lat. 1678 (autograf; 201 pjesma i jedan prozni predgovor, 205 f.)

Vat. lat. 2939 (autograf; preko 30 prozних tekstova – govora, pisama, predavanja, 30 pjesama, 215 f.)

Vat. lat. 9197 (14 pjesama u *carmina variorum*)

Vat. lat. 9202 (2 pjesme u *carmina variorum*)⁵⁹

Biblioteca Nazionale Centrale, Firenca

Cl. Magl. VII. 203 (autograf; posvetna poslanica *Aelii Lampridii Ceruini poetae laureati ad Paulum Ursinum suum principem praeclarum*, pjesma *De laudibus Pauli Ursini sui principis eiusdem Aelii poetae laureati*, 14 f.)

Biblioteca Comunale, Mantova

Ms. 77 (A. III. 13) (autograf; posvetna poslanica *Aelius Lampridius Ceruinus poeta laureatus Isabellae suae principi*, pjesma *Aelius Lampridius Ceruinus poeta laureatus Isabellae principi Mantuanae se commendat*, 11 f.)

Arhiv Male braće, Dubrovnik

AMB 68 (prijepis Nikole Taljerana i nepoznatoga, 18/19. stoljeće; *Elii Lampridii Cervini Rhacusani carmina elegiaca, oratiunculae et epistolae soluta oratione*, 310 f.)

AMB 195 (prijepis Rafa Radelje, *Aelii Lampridii Cervini patricii Ragusini et poetae laureati carmina, oratiunculae et epistolae soluta oratione*, 290 f.)

⁵⁹ Podatke o Vat. lat. 9197 i 9202 donosim prema Škunca 1971: 8.

- AMB 243 (zbornik raznih govora, prijepis za Inocenta Čulića, 19. stoljeće; str. 137-160: Crijevićevi govori Mihū Džamanjiću, Jurju Krusiću i Rainaldu Grazianiju)
- AMB 256 (Agićev prijepis *opera omnia* Damjana Beneše, poč. 19. stoljeća; str. 604: *Aelii Lampridii Cervini epigramma quo respondet elegiae a Benessa ad ipsum datae*)
- AMB 409 (prijepis Antuna Agića iz 1808, *Aelii Lampridii e patricia Rhacusinae Reipublicae Cervinorum familia poetae in Quirinali Academia laurea corona insigniti carmina libris IX. comprehensa*, 460 f.)
- AMB 433 (Matijaševićev *Zibaldone*, sv. I, 2. pol. 18. stoljeća; str. 20-22: dva Crijevićeva pisma Marinu Buniću)
- AMB 435 (Matijaševićev *Zibaldone*, sv. III, 2. pol. 18. stoljeća; str. 55-60: nekoliko Crijevićevih pjesama u cijelosti ili u ekscerptima; str. 641-642: epigram uklesan nad glavnim gradskim vratima u Stonu)
- AMB 585 (pisma Ivana Kapora Antunu Agiću iz Rima 1809. godine, s prijepisima govora i stihova iz Vat. lat. 2939)
- AMB 753 (prijepis za Ivana Mariju Matijaševića iz 1755. s njegovim naslovom i bilješkom, *Oratio Aelii Lampridii Cervarii in funere Michae Zamagnii Stephani filii*, Agićevom rukom naknadne korekcije i nekoliko epigrama, 7 f.)⁶⁰
- AMB 2473 (prijepisi Agića i drugih, 18/19. st., str. 1-2: početak govora Krusiću; str. 29-58: govori Krusiću i Grazianiju, stihovi o Svetom Vlahu, pisma i stihovi Soderiniju)

Državni arhiv Dubrovnik

- Miscellanea saec. XVI, F. III: Litterae privatae, 281 (autograf, Crijevićevo pismo Marinu Buniću)
- Memoriae 54 (Čulićev prijepis Dragišićeva nadgrobnog govora Juniju Đurđeviću s Crijevićevim popratnim tekstovima, 19. st., 6 f.)
- Memoriae 85 (Agićev prijepis pjesama *Ecce theatrales* i *Prologus in Plautum* s bilješkama, poč. 19. st., 2 f.)
- Memoriae 87 (prijepis posvetne poslanice Izabeli d'Este, bez elegije, poč. 19. st., 2 f.)

⁶⁰ Prema opisu ovaj rukopis odgovara rukopisu koji je Škunca naveo kao AMB 1247 (1126), fasc. XXII; Škunca 1971: 10. Pod današnjim brojem 1247 nalazi se rukopis nevezan za Crijevića. U katalogu Čulićeve biblioteke pod br. 1126 navodi se isti naslov koji donosi i Škunca, *Variae orationes a viris Dalmaticis et Rhagusaeis elucubratae et a p. Innocentio de Spalato minorita in unum collectae*, i svežnjic s Crijevićevim govorom pod br. XXII. Taj Čulićev 1126 danas je AMB 1761, no Crijevićev svežnjic u njemu se ne nalazi. Vjerojatno je tijekom vremena bio izvađen iz svežnja i nije u njega vraćen, već je zaveden pod novom signaturom, AMB 753. Na njegovu f. 1r nalazi se oznaka XXII.

Memoriae 91.1 (Matijaševićev prijepis iz 1755, *Excerpta ex Carminibus Aelii Lampridii Cervini poetae laureati Ragusini*, 22 f.)

Memoriae 91.2 (prijepis nepoznatoga, 24 pjesme, 19. st., *Aelii Lampridii Cervini Rhacusini carmina*, 24 f.)

Osobni fond Luke Pavlovića 19 (prijepis prema Agićevu rukopisu AMB 409 ili njegovoj kasnijoj inačici, 19. st., *Aelii Lampridii e patricia Rhacusinae Reipublicae Cervinorum familia poetae in Quirinali Academia laurea corona insigniti carmina libris IX comprehensa et notis referta a p. Antonio Aghich O. M. Rhacusino*)

Osobni fond Ernesta Katića kut. 22, G 63 (zbornik Marka Marinovića, prije 1823, *Raccolta di varii scritti antichi e poesie, riguardanti l' origine e l' epoca della fondazione dell' antico Epidauro, presentemente detto Ragusa-vecchia, come anche della città di Ragusa e Cattaro*, str. 141-164: *De Epidauro*; str. 170-183: još 12 Crijevićevih pjesama ili izvadaka iz pjesama u kojima su tema lokaliteti Dubrovnika i okolice)

Znanstvena knjižnica, Dubrovnik

ZKD 51 (dva nezavisna sveščića s Crijevićevom poezijom prepisanom iz vatikanskih kodeksa; prvi je prijepis nepoznatoga, drugi Antuna Agića, 19. st., 44 f.)

ZKD 367 (Agićev sveščić s prijepisom pjesama raznih dubrovačkih autora, 18/19. st.; 7r: dva Crijevićeva epigrama tiskana u izdanju Dragišićeve *De natura angelica*)

ZKD 373 (fragment prijepisa nepoznatoga, sadržajno podudaran s AMB 68, 12 f.)

ZKD 634 (prijepis latinskih i hrvatskih stihova iz pera Stjepana Tomaševića, sred. 19. st.; str. 2: *Ad divum Blasium, De flumine Arione [Elius Cervinus]*)⁶¹

Knjižnica biskupijskog sjemeništa, Dubrovnik

38 (prijepis Antuna Agića, 18/19. st., epilij *De Epidauro*, 14 f.)

Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

R 5230 (zbornik Marka Marinovića iz 1810, *Miscellanea ossia Raccolta delle varietà ricavate dai moderni ed antichi autori*; str. 229-272: *Raccolta di vari versi in latino composti dal rinnomato Raguseo Elia Lampridio Cervino*; 21 Crijevićeva pjesma)

⁶¹ Škunca ga navodi kao ZKD 282 prema rednom broju u katalogu umjesto prema signaturi rukopisa; Škunca 1971: 10.

R 5255 (prijepis Antuna Agića iz 1817, 5 Crijevićevih pjesama vezanih za Kvirinalsku akademiju, uz dvije Benešine pjesme i Agićeve bilješke o članovima akademije)

Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb

I. c. 63 (sveščić Đura Ferića u većem složenom kodeksu [br. 1], prijepis početnih tekstova u inkunabuli *De natura angelica* Jurja Dragišića, među njima i tri Crijevićeva epigrama)

II. a. 40 (*Adversaria* Sara Crijevića; str. 177: prijepis prvoga Crijevićeva epigrama o djelu *De natura angelica* Jurja Dragišića)

Državni arhiv Split

Osobni arhivski fond Mate Ivčevića, 3/461 (prijepis Miha Grgurevića, prijepis prema Agićevu rukopisu AMB 409, *Aelii Lampridii Cervini poetica latinis*, 253 f.)

Privatna zbirka Ivana Dubravčića

6 (zbornik Rafa Radelje iz 1793, sadrži i *Vitae et carmina nonnullorum illustrium civium Rhacusinorum* i stihove Ignjata Đurđevića te poeziju Ivana Lukarevića, str. 143-292: *Aelii Lampridii Cervini carmina*, 64 pjesme)

Österreichische Nationalbibliothek, Beč

Cod. 9977 (*Carmina variorum*, sastavljač Iohannes Sambucus, 16. st., f. 84r-87r: originalno Crijevićevo pismo s kratkim prozним uvodom i elegijom *Illustrissimo Ferdinando principi Campano*, autograf)

Cod. ser. n. 4497 (*Zibaldone storico* Đura Ferića, kraj 18. st., izvaci iz *Dubrovačke biblioteke* Sara Crijevića, f. 177r-186v: prijepis Dragišićeve inkunabule *Oratio funebris habita pro Junio Georgi* s Crijevićevim popratnim tekstovima; *Oratio in funere Michaelis Zamagnae*)

Cod. ser. n. 4498 (*Zibaldone storico* Đura Ferića, 2. dio, kraj 18. st., f. 1r-17r: nekoliko Crijevićevih govora, pisama i pjesama iz Vat. lat. 2939; izvaci iz drugih autora o dubrovačkoj povijesti)

Izgubljeni rukopisi

Kodeks iz privatne knjižnice obitelji Bunić Vučić, vjerojatno iz 16. st., nalazio se ondje sredinom 18. st. kada iz njega prepisuje izvatke Ivan Marija Matijašević (danas DAD, Memoriae 91.1), a prema Agiću potkraj 18. st. više nije u biblioteci

Prijepis Ignjata Đurđevića, kraj 17. ili poč. 18. st., dio njegove ostavštine u biblioteci benediktinskog samostana sv. Jakova na Višnjici, nakon 1806. o njemu se ništa ne zna; njegov prijepis je AMB 68 u svom prvom dijelu (str. 1-259)

Prijepis iz biblioteke Marina Zlatarića (1753 – 1826), možda je pripadao pjesniku Dominku Zlatariću (1558 – 1613); nakon smrti Marina Zlatarića gubi mu se trag; njegov prijepis je rkp. 6 iz zbirke Ivana Dubravčića Prijepis u vlasništvu Ivana Marija Matijaševića, vjerojatno jedan od starijih, spominje se u AMB 68 (str. 262); njegov prijepis je AMB 68 u svom drugom dijelu (str. 262-304)

POPIS CITIRANE LITERATURE

- Appendini, Francesco Maria. 1803. *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, sv. II, Antonio Martecchini, Dubrovnik.
- Appendini, Urbano. 1811. *Urbani Appendini cler. reg. scholarum piarum et in Lyceo Ragusino philosophiae ac matheseos professoris carmina; accedunt selecta illustrium Ragusinorum poemata*, Typis Martecchinianis, Dubrovnik.
- Bandur, Anselm. 1711. *Animadversiones in Constantini Porphyrogeniti libros De thematibus et De administrando imperio*, u: *Imperium orientale sive Antiquitates Constantinopolitanae*, dio 4, sv. 2, Jean Baptiste Coignard, Pariz.
- Beneša, Damjan. 2017. *Poemata*, prir. Vlado Rezar, Književni krug, Marulianum, Split.
- Bratičević, Irena. 2012. »Knjiga i čitanje u pismima Ilije Crijevića Marinu Buniću«, CM XXI: 69-88.
- Brlek, Mijo. 1952. *Rukopisi Knjižnice Male braće u Dubrovniku*, knj. I, JAZU, Zagreb.
- Crijević, Serafin Marija. 1975. *Dubrovačka biblioteka / Bibliotheca Ragusina*, sv. I, prir. Stjepan Krasić, JAZU, Zagreb.
- Crijević, Serafin Marija. 1977. *Dubrovačka biblioteka / Bibliotheca Ragusina*, sv. II, prir. Stjepan Krasić, JAZU, Zagreb.
- Di Sante, Assunta. 2010. »La Biblioteca rinascimentale attraverso i suoi inventari«, *Le origini della Biblioteca Vaticana tra umanesimo e rinascimento (1447-1534)*, ur. Antonio Manfredi (*Storia della Biblioteca Apostolica Vaticana*, I), Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, 309-350.
- Graciotti, Sante. 2005. *Il petrarchista dalmata Paolo Paladini e il suo canzoniere (1496)*, Società dalmata di storia patria, Rim.
- Jovanović, Neven. 2006. »Tri rukopisa *De raptu Cerberi* Dubrovčanina Jakova Bunića (1469-1534)«, *Croatica et Slavica Iadertina*, 2.2: 209-215.
- Jovanović, Neven. 2014. »Nicolai Restis Ragusini ad Franciscum Barbarum epistula (a. 1451)«, *Classical Heritage from the Epigraphic to the Digital: Academia Ragusina 2009 & 2011*, ur. Irena Bratičević i Teo Radić, Ex libris, Zagreb, 169-180.

- K[olendić], P[etar] M[arija]. 1906. »*P. Calisto Tadin: Elio Lampredio Cervino (Rivista Dalmatica, Zadar 1905, sv. VI. str. 265-269)*«, *Dubrovnik*, 15.9, bez paginacije.
- Kolendić, Petar. 1959. »Feliks Petančić pre definitivnog odlaska u Ugarsku«, *Glas SAN* 236, *Odeljenje literature i jezika*, 4: [1]-22.
- Kolumbić, Nikica. 1989. »Bunić, Saro«, *Hrvatski biografski leksikon*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 503.
- Krchňák, Aloysius. 1960. *De vita et operibus Ioannis de Ragusio*. Facultas Theologica Pontificiae Universitatis Lateranensis, Rim.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. 1869. »Marko Marulić i njegovo doba«, *Pjesme Marka Marulića*, prir. Vatroslav Jagić i Ivan Kukuljević Sakcinski, Stari pisci hrvatski 1, JAZU, Zagreb, [I]-LXXVII.
- Lupić, Ivan. 2012. »Tekstološka načela, kritička izdanja i kroatistička znanstvena zajednica«, *Forum*, 51.7-9: 557-589, 894-957.
- Lupić, Ivan i Irena Bratičević. 2017. »'Jaoh, a sada sve je inako': o kritičkoj izdaji Gundulićeva *Osmana*«, *CM XXVI*: 89-155.
- Manfredi, Antonio. 1996. »Antichi inventari e legature di manoscritti: una linea di ricerca«, *Gazette du livre médiéval*, 29: 7-11.
- Nevenić Grabovac, Darinka. 1970. »Poema Ilije Crijevića *De Epidaurro*«, *Živa antika*, 20: 241-277.
- Nogara, Bartolomeus. 1912. *Bibliothecae Apostolicae Vaticanae codices manu scripti recensiti, Codices Vaticani latini*, t. III, Codd. 1461-2059, Typis polyglottis Vaticanis, Rim.
- Novaković, Darko. 1995. »Dubrovnik – Verona – Basel: Tri priloga za recepcijski dokumentarij *Institucije*«, *CM IV*: 13-45.
- Novaković, Darko. 2000. »Crijević, Ilija«, *Leksikon hrvatskih pisaca*, ur. Dunja Fališevac, Krešimir Nemeč i Darko Novaković, Školska knjiga, Zagreb, 137-139.
- Novaković, Darko. 2004. »Autografi Ilije Crijevića (I): *Vat. lat. 1678*«, *Hrvatska književna baština*, 3: 9-21.
- Ostojić, Ivan. 2010. »Benediktinci i benediktinski samostani na prostoru Dubrovačke nadbiskupije«, *Benediktinci na području Dubrovačke nadbiskupije*, zbornik radova, ur. Želimir Puljić i Marijan Sivrić, Dubrovačka biskupija, Dubrovnik, 113-192.
- Petitmengin, Pierre. 1963. »Recherches sur l'organisation de la Bibliothèque Vaticane à l'époque des Ranaldi (1547-1645)«, *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, 75.2: 561-628.
- Praga, Giuseppe. 1935. »Il Lexicon di Elio Lampridio Cerva«, *Archivio storico per la Dalmazia*, 19: 262-273.
- Rešetar, Milan. 1901. »Pjesme Ivana Lovra Regina, dubrovačkoga kancelara XV. vijeka«, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 3: 1-43.

- Rezar, Vlado. 2001. »Latinitet Ludovika Crijevića Tuberon«, u: Ludovik Crijević Tuberon, *Commentarii de temporibus suis*, prir. Vlado Rezar, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, VII-LXXIV.
- Rezar, Vlado. 2006. »Književna ostavština Damjana Beneše« u: Damjan Beneša, *De morte Christi*, prir. Vlado Rezar, Ex libris, Zagreb, [11]-40.
- Rezar, Vlado. 2016. »Novo ime dubrovačkog humanizma: Miho Celije Gradić«, CM XXV: 5-15.
- Rezar, Vlado. 2017. »De Damiani Benessae scriptis«, *Damiani Benessae Poemata*, prir. Vlado Rezar, Književni krug, Marulianum, Split, 11-21.
- Slade, Sebastijan. 2001. *Fasti litterario-Ragusini / Dubrovačka književna kronika*, preveo i bilješkom popratio Pavao Knezović, Hrvatski institut za povijest, Zagreb.
- Sola, Giuseppe Nicolò. 1934. »Aelii Lampridii Cervini operum latinorum pars prior. Prefazione«, *Archivio storico per la Dalmazia*, 16: 525-527.
- Stepanić, Gorana. 2005. *Hrvatsko pjesništvo na latinskom u sedamnaestom stoljeću: stilske tendencije i žanrovski inventar*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu.
- Škunca, Stanislaus. 1971. *Aelius Lampridius Cervinus, poeta Ragusinus (Saec. XV)*, Edizioni Franciscane, Rim.
- Tabulae codicum 1873. Tabulae codicum manu scriptorum praeter graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum*, ed. Academia Caesarea Vindobonensis, Band 6, Gerold, Beč.
- Tadin, Calisto. 1905. »Elio Lampridio Cervino«, *Rivista dalmatica*, 3: [265]-292.
- Tadin, Kalist. 1907. »Djela Elija Lampridija Cervina«, *Srđ*, 6: 711.
- Vekarić, Nenad. 2013. *Vlastela grada Dubrovnika*, svezak 4: *Odabrane biografije (A – D)*, HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik.
- Vekarić, Nenad. 2015. *Vlastela grada Dubrovnika*, svezak 6: *Odabrane biografije (Pi – Z)*, HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik.
- Zabughin, Vladimiro. 1919. »Elio Lampridio Cerva«, *Dalmazia Italiana, Nuovo Convito*, 4: 104-107.